

รายงานโครงการฉบับสมบูรณ์

โครงการเวทีสาธารณะ : จัปกระเสถ EARTH. SUMMIT 2 สู่สังคมไทย

โดย ดร.สมพร กมลศิริพิชัยพร และคณะ

กุมภาพันธ์ 2546

รายงานโครงการฉบับสมบูรณ์

โครงการเวทีสาธารณะ : จัดกระแส Earth Summit 2 คู่สังคมไทย

คณะทำงาน	สังกัด
1. ดร.สมพร กมลศิริพิชัยพร	สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ดร.สิดานนท์ เจษฎาพิพัฒน์	ศูนย์เศรษฐศาสตร์นิเวศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. ดร.อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	ศูนย์เครือข่ายศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโลก และศูนย์ภูมิสารสนเทศด้านสิ่งแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

รายงานฉบับสมบูรณ์
เวทีสาธารณะ : อภิกระเส Earth Summit 2 สู้สังคมไทย

สารบัญ

หน้า

-
1. บทสรุปสำหรับผู้บริหาร.....i
 2. บทคัดย่อ.....viii
 3. Abstract..... x
 4. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการไปใช้..... xiv
 5. จุดเปลี่ยนผ่านเพื่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ.....1
-

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

อารัมภบท

ในปี ค.ศ.1972 นานาประเทศได้ไปร่วมประชุมกันที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เพื่อถกกันในเรื่องการเสื่อมทรามลงของสิ่งแวดล้อม และการร่อยหรอลงของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งถูกมองว่า เป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้การพัฒนามีอาจจะดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น ถ้าจะให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และยังประโยชน์ต่อคนในอนาคตด้วยแล้ว ชนรุ่นปัจจุบันจะต้องหันมาสนใจปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังและเร่งด่วน

สองทศวรรษหลังจากการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงสตอกโฮล์ม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ในปี ค.ศ.1992 ด้วยทั่วโลกตระหนักว่า มนุษยชาติกำลังเผชิญกับภาวะคับขันด้านการพัฒนาและการอยู่รอดของมนุษย์เอง มีหลักฐานหลายอย่างชี้ให้เห็นว่า มนุษย์พัฒนาโดยใช้ทรัพยากร (โดยเฉพาะพลังงาน) มากและรวดเร็วกว่าขีดความสามารถในการฟื้นตัวหรือเพิ่มเติม หรือพึ่งพาแหล่งพลังงานและทรัพยากรสูญเสียกันมากเกินไป ขณะเดียวกันก็สร้างมลพิษขึ้นสู่ระบบนิเวศในอัตราที่รวดเร็วกว่าการตามแก้ไข การประชุมองค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Conference on Environment and Development หรือ UNCED) ซึ่งเรียกว่า Earth Summit หรือ Rio Summit นี้ มีขึ้นระหว่างวันที่ 3 -14 มิถุนายน ค.ศ.1992 UNCED ตอกย้ำความสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่กล่าวถึงเป็นครั้งแรกที่กรุงสตอกโฮล์มในปี ค.ศ.1972 และเมื่อสิ้นสุดการประชุม UNCED ได้เปิดให้มีการลงนามเห็นชอบในเอกสารสำคัญ 5 ฉบับ เอกสารเหล่านี้จะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่แสดงเจตจำนงและเห็นชอบในแนวทางปฏิบัติด้านการพัฒนาที่เชื่อว่าเมื่อสมาชิกประเทศนำไปใช้แล้วจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เอกสาร 2 ฉบับที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) และแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) และ (๒) กลุ่มที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ 3 ฉบับ คือ (ก) คำแถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการด้านป่าไม้ (Statement on Forest Principles) (ข) อนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) และ (ค) อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity – CBD)

เอกสารทั้งหลายเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนา และการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของนานาประเทศในเวลาต่อมา เมื่อเปรียบเทียบกับการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก เมื่อปี ค.ศ.1972 นับว่า Rio Summit ได้วางรากฐานที่สำคัญอย่างเป็นรูปธรรมไว้หลายประการ

อย่างไรก็ตาม ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 2000 การประชุมสมัชชา สหประชาชาติได้มีมติให้พิจารณาบทวนความก้าวหน้าของการดำเนินงานของการประชุม The United Nations Conference on Environment and

Development หรือ Earth Summit ซึ่งได้ดำเนินการมาจะครบ 10 ปี ใน ค.ศ. 2002 โดยจะจัดให้มีการประชุมซึ่งมีชื่อว่า The World Summit on Sustainable Development (WSSD) ณ กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เพื่อติดตามผลการดำเนินงานของแต่ละประเทศ โดยให้มีการรายงานผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ประเทศต่าง ๆ ได้ดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ 21 การประชุม Earth Summit 2 นี้มีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นเรื่องการแก้ไขปัญหาความยากจน การพัฒนา และสิ่งแวดล้อม โดยต้องสามารถบรรลุข้อสรุปออกมาในรูปของข้อผูกพันที่ชัดเจน

สำหรับประเทศไทย ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลกซึ่งได้เข้าร่วมประชุมทั้งที่กรุงสตอกโฮล์มและที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร และมีข้อตกลงพหุภาคีสิ่งแวดล้อม (Multilateral Environmental Agreement : MEAs) ที่เกี่ยวข้องกับพันธกรณีระหว่างประเทศเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมโลก ตลอดจนได้ให้การรับรองต่อแผนปฏิบัติการ 21 ส่งผลให้ประเทศไทยต้องดำเนินการในหลาย ๆ ด้าน เช่น

- การปฏิรูปโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปด้านต่าง ๆ อันเป็นผลสืบเนื่องจากข้อกำหนดในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ซึ่งถือเป็นกรอบนโยบายแห่งรัฐที่สำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน
- การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ทั้งในด้านการผลิต และเรื่องของธรรมาภิบาลของการบริหารจัดการ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและพิทักษ์สิ่งแวดล้อม-ระบบนิเวศ
- การที่เพิ่มขึ้นในการแก้ไขปัญหาผ่านกลไกหรือมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่ประเทศพัฒนาแล้วเป็นผู้กำหนด เช่น กลไกการพัฒนาสะอาด (Clean Development Mechanism : CDM) และ AIJ (Activities Implemented Jointly) ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือการต้องปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต วิธีบริหารจัดการ และข้อกำหนดด้านวัตถุดิบที่จะนำไปใช้ผลิต ในกรณีป้องกันการถูกกีดกันทางการค้าด้วยเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น
- ทำให้การพัฒนาประเทศเกิดข้อจำกัดและความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเอง เช่น เรื่องแหล่งเก็บกัก (Sinks) การผลิตโดยใช้ถ่านหินเป็นแหล่งเชื้อเพลิง การจัดการเรื่องป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น
- การอาจถูกกีดกันทางการค้าด้วยเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อมโดยผ่านมาตรการต่าง ๆ เช่น การใช้ Production and Processes Methods (PPMs) ของสหรัฐอเมริกา การใช้นโยบายสินค้าครบวงจร (Green Paper on Integrated Product Policy : IPP) การประกาศระเบียบว่าด้วยเศษซากเหลือทิ้งของผลิตภัณฑ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ระเบียบว่าด้วยการจำกัดการใช้สารที่เป็นอันตราย และสมุดปกขาวว่าด้วยเคมีภัณฑ์ของสหภาพยุโรป หรือข้อกำหนดต่าง ๆ ว่าด้วยสินค้าตัดแต่งพันธุกรรม (GMOs) เป็นต้น

- การประเมินผลการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการ 21 และจัดเตรียมท่าทีของประเทศไทยในการเข้าร่วมประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (WSSD) ที่กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ ในปี 2002

จากการติดตามความคืบหน้าของประเทศไทยในการจัดเตรียมความพร้อมในการเข้าร่วมประชุม WSSD ที่กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว. ร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นเป็นโอกาสสำคัญที่จะปลูกกระแสสังคมไทยให้มีความตระหนักในบทบาทและความรับผิดชอบของประชาคมต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในช่วงเวลา 1 ปีก่อนการประชุม EARTH SUMMIT 2 นี้ จึงได้จัดเวทีสาธารณะ : จับกระแส Earth Summit 2 คู่สังคมไทยขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) เสนอและทำความเข้าใจในประเด็นที่ถกกันใน EARTH SUMMIT 2 โดยเน้นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อประเทศไทย
- 2) เพื่อสร้างกระแส และความสนใจของสังคมไทยต่อ EARTH SUMMIT 2
- 3) เพื่อเผยแพร่ประเด็นเนื้อหาจากเวทีสาธารณะสู่ประชาชน
- 4) ติดตามผลการประชุม EARTH SUMMIT 2 โดยส่งผู้แทนจากโครงการเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุม EARTH SUMMIT 2 ที่กรุงโจฮันเนสเบิร์ก ในปี ค.ศ. 2002
- 5) จัดทำบทสรุปผลการประชุมจากเวทีสาธารณะและการประชุม EARTH SUMMIT 2

การจัดประชุมเวทีสาธารณะ

การจัดเวทีสาธารณะ : จับกระแส EARTH SUMMIT 2 คู่สังคมไทย ได้นำผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ผู้เกี่ยวข้องภาครัฐบาล ภาคเอกชน ภาคการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน และ สื่อมวลชน ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อม มา ร่วมติดตามความเคลื่อนไหวของ EARTH SUMMIT 2 และระดมความคิดเห็น เพื่อประเมินสถานภาพและ ศึกษาผลกระทบโดยตรงต่อประเทศไทย รวมทั้งร่วมกันเสนอแนะประเด็นและทิศทางที่ประเทศไทยควร คำนึงและพิจารณาประกอบการกำหนดแผนสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีการตั้งประเด็นเวทีสาธารณะใน 8 หัวข้อ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับแผนปฏิบัติการ 21 ในการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ-สังคม-การเมือง ระบบ นิเวศและการบริหารจัดการ ซึ่งได้จัดเวทีสาธารณะรวมทั้งสิ้น 11 เวที เวทีระดมสมองระหว่างคณะทำงาน สกว. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผู้เชี่ยวชาญ 2 เวที ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศกับการพัฒนา (10 ต.ค. 2544)
โดย ดร.สิดานนท์ เกษภูพิพัฒน์ ผอ. ศูนย์เศรษฐศาสตร์นิเวศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ธรรมชาติของการจัดการเศรษฐกิจไทย (8 พ.ย. 2544)
โดย ดร.บุญณ ปรีชญานิช ประธานกรรมการสถาบันนโยบายสังคมและเศรษฐกิจ
3. การพัฒนาสังคมไทยอย่างยั่งยืน (18 ธ.ค.2544)
โดย ดร.สุภาพ พัส่อง สำนักวิชาศิลปศาสตร์ ม.วลัยลักษณ์
4. สิ่งแวดล้อมกับการกีดกันทางการค้า (17 ม.ค. 2545)
โดย คุณ เกริกไกร จีระแพทย์ ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
5. ธรรมชาติของการจัดการสิ่งแวดล้อม (28 ก.พ. 2545)
โดย ดร.คุณหญิง สุชาวีย์ เสถียรไทย ประธานสถาบันธรรมชาติเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
6. ความมั่นคงด้านอาหารและการเกษตร (14 มี.ค. 2545)
โดย คุณสุนันท์ธนา แสนประเสริฐ นักวิชาการสุขาภิบาล 8 กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
7. ความยากจนและการแก้ไขปัญหาความยากจน (25 เม.ย. 2545)
โดย รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ รองคณบดี คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
8. ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาประเทศ:โอกาสและข้อจำกัด (23 พ.ค. 2545)
โดย ดร.บรรพต ณ ป้อมเพชร ที่ปรึกษาศูนย์วิจัยควบคุมศัตรูพืชโดยชีวินทรีย์แห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
9. การระดมสมองระหว่างคณะทำงาน สกว. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และคณะผู้เชี่ยวชาญในประเด็นของ
เวทีสาธารณะทั้ง 8 หัวข้อ และรับฟังข้อมูลการเตรียมการและการกำหนดทำห้ของประเทศไทยจาก
หน่วยงานที่รับผิดชอบ (18 มิ.ย. 2545)
10. ประชุมระดมสมอง : Draft Plan of Implementation for the World Summit on Sustainable
Development ระหว่างคณะทำงาน สกว. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และคณะผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้การ
กำหนดทำห้ของประเทศไทยในเวทีประชุมมีความเห็นที่กว้างขวางขึ้น นอกเหนือจากการกำหนด
โดยหน่วยงานของรัฐแต่เพียงลำพัง (4 ก.ค. 2545)
11. จัดเวทีสาธารณะ : จัดกระแส Earth Summit 2 คู่สังคมไทยในส่วนภูมิภาค โดยจัดนำร่องในภาคใต้
ที่จังหวัดสงขลา ด้วยการริเริ่มของนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน และประชาชน
ในท้องถิ่น (3 ส.ค.2545)
12. จัดเวทีสาธารณะ : เสวนาในหัวข้อ "ประเทศไทยได้อะไรจากโจฮันเนสเบิร์ก" โดยผู้แทนคณะ
ทำงานโครงการเวทีสาธารณะฯ นักวิชาการ ผู้แทนหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อสาร
มวลชน ที่เข้าร่วมสังเกตการณ์ และเข้าร่วมประชุม WSSD ที่โจฮันเนสเบิร์ก และหน่วยงานที่
เกี่ยวข้อง องค์กรเอกชน และประชาชนทั่วไป (27 ก.ย.2545)

13. เวทีสาธารณะ : สรุปเนื้อหาและข้อเสนอแนะปิดโครงการโดยคณะทำงานโครงการเวทีสาธารณะ :
จับกระแส Earth Summit 2 คู่สังคมไทย (28 ต.ค.2545)

ข้อสรุปและข้อเสนอจากเวทีสาธารณะ

ข้อสรุปที่เป็นข้อเสนอจากเวทีสาธารณะ คำนึงถึงองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นการจัดการภายในของประเทศไทย ซึ่งแม้ไม่มีแรงกดดันจากภายนอกประเทศ ก็จำเป็นต้องดำเนินการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และส่วนที่เป็นเตรียมพร้อมของประเทศไทย เพื่อรับมือกับการเจรจาในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งการเตรียมพร้อมดังกล่าวย่อมต้องเกี่ยวกับการจัดการภายในของประเทศไทยว่าจะกำหนดจุดยืน ทิศทางอย่างไร เพื่อนำไปสู่การกำหนดกติกาและเครื่องมือ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศโดยรวม ซึ่งมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. เปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา จากกระบวนทัศน์การพัฒนาตามกระแสที่ให้น้ำหนักกับการผลิตและการบริโภคอย่างไม่จำกัด มาเป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาอย่างพอเพียง ซึ่งครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ-สังคม-การเมืองและสิ่งแวดล้อม

2. ความคิดเกี่ยวกับการผลิต การค้า และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมักเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน จำเป็นต้องเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ว่า สิ่งแวดล้อม การผลิตและการค้าไม่ใช่ศัตรูคู่อาฆาตกัน มนุษย์จะมีความเป็นอยู่ที่ดีโดยปราศจากทั้ง 2 สิ่งไม่ได้ ทั้งสองเรื่องนี้จะต้องยึดทางสายกลาง และสร้างสมดุลให้เกิดขึ้น

3. การผลิตและการค้าที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว ประเทศไทยจึงต้องมีส่วนร่วมในการเจรจากำหนดกฎเกณฑ์ในเวทีระหว่างประเทศ เช่น

- การเจรจาในเวทีการค้าโลก
- การให้สัตยาบันอนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพและพิธีสารคาร์บอนว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพ

4. การพัฒนาที่ยั่งยืนหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องดำเนินการให้เกิดธรรมาภิบาลในการจัดการ เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และภาคส่วนที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนให้เกิดสัมฤทธิ์ผลได้ คือ ประชาชนและชุมชน ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้ภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทอย่างเข้มแข็งและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทางปฏิบัติ

5. เปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ-การเมือง-และสังคม คือการปรับเปลี่ยนโครงสร้างของระบบมิให้คนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดมีอำนาจด้านเศรษฐกิจ-การเมือง-สังคมเหนือคนกลุ่มอื่น ๆ มากเกินไป เช่น

- ให้คนจนและเกษตรกรได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตอย่างเป็นธรรม นอกจากทำให้พวกเขามีที่ทำกิน มีที่อยู่อาศัย มีเงินทุนให้ทำการผลิตแล้ว การเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

6. สร้างกระบวนการทัศน์ในเรื่องอาหารและการเกษตร จากการพัฒนาการเกษตรเพื่อการค้าและการพึ่งพียงค์ประกอบจากภายนอกเป็นหลัก เป็นการบูรณาการเรื่องอาหารกับการดำรงชีวิต ที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ตลอดจนไม่ทำลายความหลากหลายและการพึ่งพาตนเอง

7. การจัดการภายในและการเตรียมการรับมือในเวทีระหว่างประเทศต่อพันธกรณีที่ประเทศไทยมีข้อตกลงในระดับพหุภาคีและระดับโลก ประเทศไทยควรดำเนินการ ดังนี้

- 7.1 จัดตั้งองค์กรเฉพาะด้านที่มีความพร้อมทั้งกำลังคนและทรัพยากรที่จะประสานงานอย่างรอบด้านทั้งเรื่องการวิจัย การเจรจาต่อรอง และการดำเนินงานที่อาจจะเกิดขึ้นเป็นการเฉพาะในอนาคต โดยเฉพาะองค์กรที่จะดูแลเรื่อง Plan of Implementation หรือเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างจริงจัง หรือ National Council on Sustainable Development : NCSD ที่จัดตั้งขึ้นควรต้องทำให้เข้มแข็ง และควรมีการขยายเครือข่ายของ NCSD ไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วไป โดยปฏิบัติงานกับองค์กรภาคส่วนอื่น ๆ ในลักษณะของเครือข่าย
- 7.2 จำเป็นต้องบูรณาการนโยบายและแผนงานของภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนในภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศเข้าด้วยกัน เพื่อให้การต่อรองเป็นไปได้อย่างเป็นเอกภาพและอย่างมีพลัง
- 7.3 ควรจัดทำแผนและกลยุทธ์ระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่เกี่ยวกับการเจรจาต่อรอง และการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม (มีข้อกำหนดหลายประการที่กำหนดโดยประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งกดดันและมีแนวโน้มไปในทางกีดกันทางการค้า ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ-สังคมไทย)
- 7.4 ต้องเร่งสร้าง “ฐานข้อมูล” ทั้งระบบ คือทั้งในระดับชุมชน องค์กร และในระดับประเทศ โดยเฉพาะการสร้างองค์ความรู้ในด้านการวิเคราะห์-วิจัย ตรวจสอบ และกำหนดมาตรฐาน สุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมของไทยขึ้น เพื่อเป็นองค์ความรู้สำหรับการพัฒนาภายในประเทศ ตลอดจนเป็นบรรทัดฐานและเครื่องมือในการเจรจาต่อรองป้องกันตนเองจากแรงกดดันจากภายนอกที่ไม่เป็นธรรม สิ่งหนึ่งที่ต้องตระหนักซึ่งเขียนไว้ชัดเจนใน Plan of Implementation คือ สิ่งที่จะเจรจากันต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
- 7.5 เร่งสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้นในสังคมไทย เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนและองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และในการปฏิบัติ

บทเรียนจากการจัดเวทีสาธารณะ

วิธีการที่จะปลุกความสนใจของสังคม หรือการสร้างกระแสสังคมให้หันมาสนใจเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน เครื่องมือสำคัญประการหนึ่งที่จะก่อกระแสได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ การเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ และจากการจัดเวทีสาธารณะทั้ง 11 เวทีดังกล่าวข้างต้น มีบทเรียนที่เป็นข้อเสนอแนะดังนี้

1. เนื่องจากประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนครอบคลุมทั้งด้านสังคม-เศรษฐกิจ-การเมืองและสิ่งแวดล้อม แต่ละประเด็นปัญหามีความยากง่ายและสลับซับซ้อนต่างกันอย่างมาก การที่จะจุดประกายความสนใจแก่สื่อมวลชนและประชาชนในเบื้องต้น ควรเริ่มต้นด้วยเรื่องที่มีความง่ายและสลับซับซ้อนน้อยแต่มีผลกระทบต่อสาธารณะที่ชัดเจนก่อน แล้วจึงนำเสนอประเด็นที่ซับซ้อนเข้าใจยากในโอกาสต่อมา
2. การปูพื้นความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนต่อสื่อมวลชนก่อนเป็นเรื่องจำเป็น จึงควรมีเวทีเชิงปฏิบัติการต่อสื่อมวลชนเป็นระยะ ก่อนจัดเวทีสาธารณะในเรื่องนั้น ๆ
3. การปรับแนวคิดกับ stakeholder บางภาคส่วนก็มีความจำเป็นยิ่ง เพื่อให้การเสวนาและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ และได้ผลเชิงเนื้อหา เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาหรือการจัดการที่ปฏิบัติได้
4. ควรให้สื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการจัดเวทีสาธารณะในแง่ของประเด็นเนื้อหาและการเสนอข้อคิดเห็น จะทำให้การเผยแพร่สู่สาธารณชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากในสื่อมวลชนแต่ละแขนงจะมีการสะสมของข้อมูล และมีบุคลากรที่จับประเด็นปัญหาหนึ่ง ๆ อย่างต่อเนื่อง ในแง่นี้ จะรวมถึงมีการประสานงานกับสื่อมวลชนในการนำเสนอบทความเฉพาะเรื่องเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้สาธารณชนเกิดความตระหนัก โดยเฉพาะมีการเผยแพร่ทันทีหลังเวทีสาธารณะ
5. การดำเนินการในเวทีสาธารณะจำเป็นต้องมีการนำเสนอที่น่าสนใจ ชัดเจน และพยายามทำให้เข้าใจง่าย เนื่องจาก ประเด็นปัญหาหลายเรื่องเป็นเรื่องทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ที่ซับซ้อนและมีศัพท์เฉพาะเรื่องจำนวนมาก
6. สร้างแนวร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ภาครัฐในเรื่องของข้อมูล ความร่วมมือ และกิจกรรมร่วมที่จะเสริมให้เกิดประโยชน์ในภาพรวมแบบบูรณาการ
7. ควรมีเวทีย่อยนอกสถานที่กระจายออกไปตามชุมชน และภูมิภาคต่าง ๆ

.....

รหัสโครงการ: RDG32/21/2544
ชื่อโครงการ: เวทีสาธารณะ – จัปกระแสด EARTH SUMMIT 2 สู่อสังคมนไทย
ชื่อนักวิจัย: สมพร กมลศิริพิชัยพร¹, สิดานนท์ เจษฎาพิพัฒน์²,
อานนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา³
¹ Greening of Industry Network – Asia และ
สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
² ศูนย์เศรษฐศาสตร์นิเวศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
³ Southeast Asia START Regional Center และ
คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
e-mail address: Somporn.K@chula.ac.th
ระยะเวลาโครงการ: กันยายน 2544 – ธันวาคม 2545

ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเปิดเสรีทางการค้า โลกาภิวัตน์ และสถาบันทางการเงินที่สำคัญของโลกเป็นปัจจัยหลักที่ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อกระบวนการและผลลัพธ์ของการพัฒนาของโลกเท่านั้น แต่ยังมีผลสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย กลไกพหุภาคี เช่น World Summit on Sustainable Development (WSSD) เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นผลดังกล่าวได้อย่างชัดเจน WSSD เป็นเวทีโลกที่จัดต่อเนื่องจากการประชุม Rio Earth Summit ในปี 1992 ซึ่งเป็นเวทีที่สร้างข้อตกลงสำคัญๆ และเอกสารเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน เช่น ปฏิญญาริโอ และแผนปฏิบัติการ 21 เป็นต้น

แม้ประเทศไทยจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่ไม่อาจจะกล่าวได้ว่าการพัฒนานั้นมีความยั่งยืน การเจรจาระหว่างประเทศเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนนี้จึงเป็นโอกาสที่เสริมสร้างให้เกิดความตระหนักในสังคมไทยเกี่ยวกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน วิกฤตการณ์ทางการเงินเมื่อปี ค.ศ. 1997 ได้ให้บทเรียนที่ล้ำค่าซึ่งทำให้ประเทศไทยรู้ซึ่งถึงความหมายและความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปีเดียวกันการพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันทำให้ความฝันของการปฏิรูปทางการเมืองเป็นจริงสำหรับประเทศไทย ในปัจจุบันภาคประชาสังคมได้มีบทบาทเข้าร่วมผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นธรรมและเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

หลังการประชุม Rio Earth Summit เมื่อปี 1992 ได้มีความพยายามในการสร้างความเข้าใจแก่สาธารณชนเกี่ยวกับมิติการพัฒนาที่สำคัญต่างๆ ก่อนข้างน้อยและกระจาย การร่วมมือกันของทุกภาคเพื่อกระตุ้นให้สังคมรับรู้ความสำคัญของแนวทางการเคลื่อนไหวของโลก และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งสำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้เล็งเห็นความสำคัญและได้สนับสนุนให้จัดเวทีสาธารณะขึ้นโดยหวังให้ผู้เกี่ยวข้องผู้สนใจและสื่อสารมวลชนได้ถกประเด็นและนำไปเผยแพร่แก่สาธารณชน การจัดเวทีสาธารณะอย่างต่อเนื่องประกอบด้วยหัวเรื่องสำคัญ 8 เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ สกว.ได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุม WSSD ที่กรุงโจฮันเนสเบิร์ก และได้นำเสนอความเห็นเกี่ยวกับ Johannesburg Plan of Implementation (JPI) ที่มีนัยสำคัญต่อประเทศไทย โดยมีข้อเสนอหลัก 4 ประการคือ

- (1) สังคมไทยต้องปรับกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบบูรณาการอย่างจริงจัง
- (2) สังคมไทยต้องเปิดกว้างและเข้ามีส่วนร่วมในสังคมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
- (3) ประเทศไทยต้องดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างเข้มข้น
- (4) ประเทศไทยต้องเร่งสร้างสังคมบนฐาน “ความรู้” เพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำหลัก: การพัฒนาอย่างยั่งยืน WSSD เวทีสาธารณะ

Project code: RDG3/21/2544
Project title: Public Fora on Earth Summit 2 – Sustainable Development and Thai Society
Investigators: Kamolsiripichaiporn S.¹, Jesdapipat S.², and Snidvongs A.³
¹ Greening of Industry Network-Asia, and Environmental Research Institute, Chulalongkorn University
² Centre for Ecological Economics, Chulalongkorn University
³ Southeast Asia START Regional Center, and Faculty of Science, Chulalongkorn University
Email address: Somporn.K@chula.ac.th
Project duration: September 2001 – December 2002

Together with advancement in science and technology, trade liberalization, globalization processes and Bretonwoods institutions are key dynamism since the beginning of 20th Century that shape not only processes and outcomes of global development, but also international architectures in significant ways. An emergence of a multilateral development process such as the World Summit on Sustainable Development (WSSD) is perhaps the most visible testimony of this statement. It is the follow up of the 1992 Rio Earth Summit that produced, among others, the Rio Declaration on Environment and Development and Agenda 21 to enable sustainable development.

Thailand had been quite successful in economic development, but it could hardly claim that such development is sustainable. International debates on sustainable development came at the right time to alert the Thai public of risks that may arise from unsustainable development. The 1997 financial crisis has been a blessing-in-disguise for Thailand to appreciate the needs and merit of development sustainability, as its 30-year economic prosperity suddenly collapsed like a house of cards. In the same year, the new Constitution suddenly turns political idealism into reality that Thais could have long hoped for. Coupled with the declining dominance of bureaucracy, the civil society at large now has more open playing fields in assuring that development is not only sustainable, but also just and participatory.

Efforts to heighten public understanding of these changes in connection to sustainable development after the monumental Rio Conference in 1992 in Thailand were low and fragmented. A consolidated effort to alert and educate the general public of the significance of participatory sustainable development and global dynamism was therefore very much in demand. Thailand Research Fund (TRF) tried to bridge that gap by launching a public forum aiming to engage the media to play a major role in disseminating the Rio Process leading to WSSD in Johannesburg. Eight major topics were chosen to model key issues affecting sustainable development and to raise participatory discussions among different stakeholders at each forum. In addition, TRF observed the process and outcomes, and debriefed the general public on implications of Johannesburg Plan on Implement (JPI) on Thailand, as well as suggested issues for further research and actions. Key recommendations include the needs for Thailand to explore opportunities in JPI and to undertake (1) paradigm shifts for sustainable development, (2) open and participatory approach to international relations, (3) pursuit of sustainable development prescriptions, and (4) research and development in support of sustainable development.

Key words: Sustainable Development, WSSD, Public Forum

จุดเปลี่ยนผ่านเพื่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศไทย

Quest for Sustainability: Thailand Development in Transition

คณะกรรมการโครงการ

เวทีสาธารณะ : จัปกระแส EARTH SUMMIT 2 ผู้สังคมไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยการสนับสนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กุมภาพันธ์ 2546

จุดเปลี่ยนผ่านเพื่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศไทย

Quest for Sustainability : Thailand Development in Transition

๑. อารัมภบท

สภาพแวดล้อมของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของทุกประเทศในโลกช่วงหลังจากต้นทศวรรษ ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา มีความแตกต่างจากเดิมค่อนข้างมาก เพราะมีเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างเกิดขึ้น ทำให้เส้นทางการพัฒนาของประเทศต่างๆไม่อาจ "ลอกเลียน" รูปแบบที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วได้ ความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยระหว่างกันมีมากขึ้นโดยกลไกการเปิดเสรีทางการค้า การลงทุนที่มีลักษณะไร้พรมแดนหรือเป็นโลกาภิวัตน์ (globalization) กอปรกับได้รับแรงหนุนจากความก้าวหน้าทางการสื่อสารและอิเล็กทรอนิกส์ ได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในระดับโลกอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ ทว่าการกระจายผลประโยชน์ระหว่างประเทศ และระหว่างกลุ่มชนภายในประเทศ กลับไม่ทัดเทียมและทั่วถึง ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้และโอกาสที่กว้างขวางขึ้นเรื่อยๆอย่างน่าตระหนก เป็นที่กังขาไม่น้อยว่า "ด้านมืด" ของกลไกเสรีและโลกาภิวัตน์นี้ จะนำพาการพัฒนาเศรษฐกิจโลกไปในทิศทางใด

เหตุการณ์ที่สำคัญ เช่นการประกาศขึ้นราคาน้ำมันดิบของกลุ่มประเทศโอเปก (OPEC) เมื่อ ค.ศ.1973 ได้ส่งผลกระทบทางลบต่อเศรษฐกิจโลกอย่างกว้างขวางในขณะนั้น และมีผลอย่างมากต่อการเมือง (และการทหาร) ระหว่างประเทศในระยะต่อมาจวบจนปัจจุบัน (โดยเฉพาะกรณีตะวันออกกลางที่มีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งพลังงานน้ำมัน) วิกฤติการณ์น้ำมันที่แพร่ขยายตัวออกไปทั่วโลกนับเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญๆในยุคสมัยที่โลกเปิดเข้าหากันมากขึ้น โดยการค้า การลงทุน และโดยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น ย่อมส่งผลกระทบถึงกันโดยง่ายยิ่ง เสมือนคำกล่าวจาก The Economist (2002 : 30) ที่ว่า "เมื่อสหรัฐอเมริกาจาม ประเทศที่เหลือในโลกอื่น ๆ ก็ติดหวัด" ข้อความนี้เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ที่มีลักษณะพึ่งพาที่แยกย่อย

การเปิดกว้าง การเชื่อมต่อพึ่งพาของเศรษฐกิจชาติต่างๆต่อ "ระบบโลก" เป็นพลวัต (dynamism) ที่เสมือนหลุมดำ (black hole) ที่ดึงดูดเอามวลสาร(ทรัพยากร)ต่าง ๆ ของประเทศเล็กประเทศน้อยเข้าสู่ศูนย์กลาง เพื่อหล่อเลี้ยงให้เกิดระบบจักรวาลใหม่ (ระบบเศรษฐกิจโลก)ในวันข้างหน้า การเปลี่ยนแปลงนี้อัลวิน ทอฟฟเลอร์ เรียกว่า "คลื่นลูกที่สอง" หรือ สังคมอุตสาหกรรม ที่ทอฟฟเลอร์เชื่อว่าจะกำลังถึงคราวเสื่อมสลาย ขณะเดียวกันเขาเชื่อว่าจะเกิด "คลื่นลูกที่สาม" เข้ามาทดรับการพัฒนาของสังคมมนุษย์

ทอฟฟเลอร์กล่าวว่า (รจิตลักษณ์และคณะ 2539)

ความสับสนทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เราเผชิญกันอยู่ในปัจจุบันนั้น เราไม่ควรมองมันในภาพเดียว แต่ควรถอยออกมา แล้วมองย้อนกลับไปให้เห็นภาพที่องค์กรต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและขึ้นแก่กัน เราจะมองเห็นปรากฏการณ์ของความเสื่อมสลายของยุคอุตสาหกรรม และอารยธรรมใหม่กำลังโผล่พ้นขอบฟ้า

เมื่อย่างเข้ากลางทศวรรษ 1970 ความเชื่อมโยงของ กิจกรรมเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม การพึ่งพาระหว่างประเทศ ระหว่างเศรษฐกิจ มีความชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ การล่มสลายของระบบการปกครองแบบสังคมนิยมในบางประเทศ การรวมกลุ่มเศรษฐกิจหรือการหลอมรวมเข้ากันใหม่ของประเทศที่เคยถูกแบ่งแยกโดยอุดมการณ์ทางการเมือง (เช่นประเทศเยอรมนี) การเรียกร้องประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมือง การพัฒนาและการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะที่มากขึ้น และเสียงดังขึ้น สิ่งเหล่านี้คือ **ความสับสน** ที่ว่านั้น ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ทั้งหมดคือ พลวัต หรือ การเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของสังคมมนุษย์ ซึ่งประกอบกันเป็น “สภาพแวดล้อม” ของการพัฒนาของประเทศและของโลก

ในระดับประเทศ “สภาพแวดล้อม” เหล่านี้อาจจะเป็นปัจจัยภายนอกของการพัฒนาที่ **แต่ละประเทศ** มิอาจจะมีอิทธิพลถึงขนาดจะไปเปลี่ยนแปลง “สภาพแวดล้อม” ของการพัฒนาดังกล่าวได้ (ยกเว้นแต่ว่าประเทศนั้นๆ มี “ขนาดใหญ่” ถึงกับขนาดเป็นตัวที่มีอิทธิพลได้บ้างเช่นสหรัฐอเมริกาและกลุ่ม OPEC) ทว่าประเทศทั้งหลายเมื่อรวมตัวกันเป็นภาควิธีร่วมกันจะสามารถกำหนดสภาพแวดล้อมของการพัฒนาได้บ้าง

๑.๑ กลไกพหุภาคีเพื่อการพัฒนา

การประชุมสิ่งแวดล้อมโลกในปี ค.ศ.1972 เป็นตัวอย่างหนึ่งของกลไกพหุภาคี (multilateral mechanism) เพื่อแสวงหาความร่วมมือแก้ปัญหาที่จำเป็นต้องดำเนินการโดยหลายฝ่าย¹ ในปีนั้นนานา

¹ “กติกา” ที่เกิดจากกลไกพหุภาคีมีสองรูปแบบ คือ (๑) ข้อตกลงที่เขียนไว้หลวม ๆ เพื่อให้ประเทศนำไปพิจารณาดำเนินการ (soft law) และ (๒) ข้อตกลงที่มีลักษณะผูกมัดอย่างเข้มข้นประกอบไปด้วยวิธีการ “ลงโทษ” ในกรณีที่ประเทศสมาชิกที่เป็นภาคีบิดพลิ้วไม่ดำเนินการ (hard law) หรืออาจจะมีกลไกพิเศษที่จะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศที่เป็นสมาชิกด้วยกัน ตัวอย่างเช่น อนุสัญญาด้านสิ่งแวดล้อม(multilateral environmental agreements หรือ MEAs) บางฉบับ

ประเทศได้ไปร่วมประชุมกันที่กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เพื่อถกกันในเรื่องการเสื่อมทรามลงของสิ่งแวดล้อมโลก และการร่อยหรอลงของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาดังกล่าวถูกมองว่า จะมาจำกัดการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือทำให้การพัฒนามีโอกาสจะดำเนินไปได้ในที่สุด ดังนั้น ถ้าจะให้การพัฒนาเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยังประโยชน์ต่อคนในปัจจุบันและอนาคต คนในรุ่นปัจจุบันจะต้องหันมาสนใจแก้ไขปัญหาลingkungan สิ่งแวดล้อม ทักษะเช่นนี้มีนัยยะทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญที่ต่างจากแนวคิดเดิมที่ละเลยปัญหาลingkungan อย่างน้อยสามประการ คือ

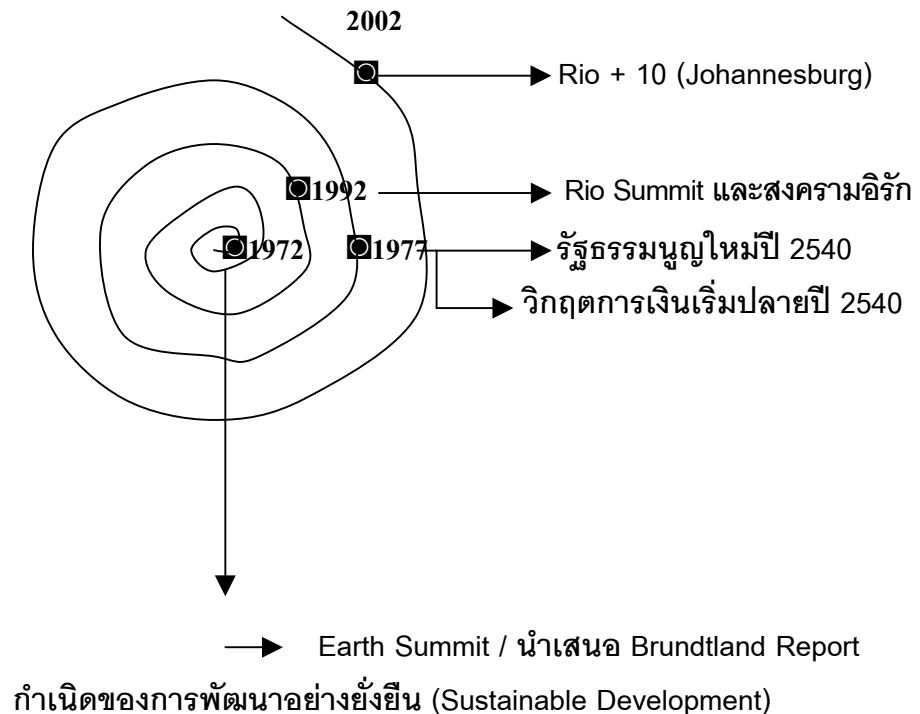
- (๑) มิติการพัฒนามิได้จำกัดอยู่เฉพาะส่วนของเศรษฐกิจและสังคมเท่านั้นเพราะสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่ดี ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของ**คุณภาพชีวิต**ที่ดี
- (๒) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคือ **ทุนของการพัฒนา** มิใช่ปัจจัยการผลิต การพัฒนาจะดำเนินไปได้ ต้องมีการเติมทุน หรือรักษาระดับทุนไว้ให้ได้ แต่ถ้าใช้ทุนหมดการพัฒนาจะชะงัก
- (๓) การพัฒนาตามทัศนะที่เชื่อมโยงเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เข้ากับสิทธิและความชอบธรรมระหว่างชนในรุ่นปัจจุบันและอนุชนในรุ่นต่อไป เป็นมิติใหม่ที่มองการพัฒนาอย่างรอบคอบและรัดกุมกว่าเก่าก่อน โดยมีคำเฉพาะสำหรับการพัฒนาเช่นนี้ว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (sustainable development)²

ถึงแม้ว่าการประชุมจะจบลงแบบมีเฉพาะความเห็นร่วมโดยไม่มีผลที่เป็นรูปธรรม แต่เป็นการริเริ่มของกลไกพหุภาคีการพัฒนาที่สำคัญอื่นๆ ในลำดับต่อมา (ภาพที่ 1) โครงสร้างของกลไกพหุภาคีนั้นถึงจะเหอะเหะ และการเคลื่อนไหวจะอืดอ้าย อีกทั้งยังให้ผลในรูปกติกาหรือข้อตกลงที่ประนีประนอมก็ตาม ก็ยังเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า **กลไกพหุภาคียังเป็นกลไกที่ดีกว่าการใช้อำนาจบาตใหญ่ในลักษณะที่เรียกว่า “มาตรการฝ่ายเดียว” (unilateral measures)**³ แม้บางครั้งการใช้อำนาจฝ่ายเดียวนั้นอาจจะเป็นไปเพื่อเป้าประสงค์ที่ดี (เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากร) เมื่อความสัมพันธ์ระดับโลกได้ก้าวล่วงสู่กลไกพหุภาคีโอกาสของการแสดงอำนาจอิทธิพลฝ่ายเดียวจะเกิดยากขึ้นแม้จะยังไม่หมดสิ้นไปโดยง่าย ความเชื่อมโยงของระบบโลกดังที่กล่าวถึงในตอนต้น ตลอดจน “**ความสับสน**” ที่ทอเฟฟเลอร์กล่าวถึงนั้น ทำให้กลไกพหุภาคีเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็มีใช้หมายความว่ากลไกพหุภาคีมีคำตอบที่ “สำเร็จรูป” ให้กับปัญหาที่พยายามร่วมกันแก้ไข การแก้ไขปัญหาลingkungan ในบริบทของการพัฒนาเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่นำเสนอในกรณีนี้

² คำนิยามที่ให้ต่อนั้น (ค.ศ. 1972) สนใจเฉพาะมิติสิ่งแวดล้อม กล่าวโดยสรุปได้ว่า การพัฒนาในรูปแบบที่กินทุนเอาทรัพยากรและผลประโยชน์ที่อนุชนพึงได้ในอนาคตมาใช้เพียงเพื่อสนองความต้องการ (want) ที่เกินกว่าความจำเป็น (need) ของชนในรุ่นปัจจุบัน จึงไม่ใช่แนวทางการพัฒนาที่ถูกต้องและเป็นธรรม

³ เช่น การใช้มาตรการกีดกันทางการค้าฝ่ายเดียว ดังกรณีกึ่งกับเตาทะเลระหว่างไทยกับสหรัฐ ที่ WTO ตัดสินให้ไทยชนะ

ภาพที่ 1 เหตุการณ์สำคัญด้านการพัฒนาของโลก

๑.๒ การพัฒนาที่ยั่งยืน

สองทศวรรษหลังจากการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงสต็อกโฮล์ม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล แม้จะไม่มีใครได้พยายามหาคำตอบว่า เหตุใดประชาคมโลกจึงทิ้งช่วงนานถึง 20 ปี ต่อประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาถกและเห็นชอบร่วมกันที่กรุงสต็อกโฮล์ม ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าประชาคมโลกเกิดตีตันทางความคิดในการหนทางออกจากมุมอับของการพัฒนา

อย่างไรก็ดีในปี ค.ศ. 1992 ประชาคมโลกยิ่งตระหนักดีกว่าเมื่อปี 1972 ว่ามนุษยชาติกำลังเผชิญกับภาวะคับขัน ด้านการพัฒนาและการอยู่รอดของมนุษย์เอง⁴ มีหลักฐานหลายอย่างชี้ให้เห็นว่า มนุษย์พัฒนาโดยใช้ทรัพยากร (โดยเฉพาะพลังงาน) มากและรวดเร็วกว่าขีดความสามารถในการฟื้นตัวหรือเพิ่มเติม หรือพึ่งพาแหล่งพลังงานและทรัพยากรสูญสิ้นมากเกินไป⁵ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็สร้างมลพิษคั่ง

⁴ ตัวอย่างเช่นรายงานของ UNEP (1997 : 7; 2002) และองค์การนานาชาติด้านการพัฒนาอื่นๆ

⁵ ประมาณกันว่ามนุษย์ใช้ทรัพยากรเกินกว่าความสามารถของธรรมชาติอยู่ประมาณร้อยละ 25

ระบบนิเวศในอัตราที่รวดเร็วกว่าการตามแก้ไข เป็นที่ชัดเจนเหลือเกินว่า การพัฒนาแบบ “ทุบกระปุกอมสิน” เช่นนี้ มิได้เป็นผลดีแก่ระบบนิเวศและตัวมนุษย์เองเลย

การประชุมองค์การสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) ซึ่งเรียกว่า Earth Summit หรือ Rio Summit มีขึ้นระหว่างวันที่ 3-14 มิถุนายน ค.ศ. 1992 UNCED ตอกย้ำความสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่กล่าวถึงเป็นครั้งแรกที่กรุงสตอกโฮล์มในปี ค.ศ. 1972 และ เมื่อสิ้นสุดการประชุม UNCED ได้เปิดให้มีการลงนามเห็นชอบใน**เอกสารสำคัญ 5 ฉบับ** เอกสารเหล่านี้อาจจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

- (๑) กลุ่มที่แสดงเจตจำนงและเห็นชอบในแนวทางปฏิบัติด้านการพัฒนา ซึ่งเมื่อสมาชิกประเทศนำไปใช้แล้ว จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เอกสาร 2 ฉบับที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio Declaration on Environment and Development) และแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งเปรียบเสมือนเป็น”เมนู”การพัฒนาอย่างยั่งยืน และ
- (๒) กลุ่มที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ 3 ฉบับ คือ (ก) คำแถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการด้านป่าไม้ (Statement on Forest Principles) (ข) อนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change – UNFCCC) และ (ค) อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity – CBD)

เอกสารทั้งหลายเหล่านี้เป็นสภาวะใหม่ของแนวคิดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนาโลก และการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมของนานาประเทศในเวลาต่อมา เมื่อเปรียบเทียบกับการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกเมื่อปี ค.ศ.1972 นับว่า Rio Summit ได้วางรากฐานที่สำคัญอย่างเป็นรูปธรรมไว้หลายประการที่ยังคงมีความสำคัญจวบจนทุกวันนี้ เช่น

- การยกเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนซึ่งมีประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเป็นมิติสำคัญให้เกิดเป็นความมุ่งมั่นทางการเมือง (political will) ในระดับโลก
- การวางกรอบและองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่นานาประเทศต้องนำไปบูรณาการ (integrate) ให้เข้ากับแผนและกลไกการพัฒนาของตนเอง
- การพยายามบูรณาการมิติต่าง ๆ ของการพัฒนาให้มีส่วนร่วม (participatory) ของภาคีต่างๆ นอกเหนือจากภาครัฐและให้มีความยั่งยืน

- การยกเอาปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกขึ้นมาถกและมีข้อยุติในรูปของฉันทานุมติเพื่อดำเนินการต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการแก้ไขปัญหที่ทุกชาติมีส่วนได้-เสียร่วมกัน เช่น ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก⁶ และการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ⁷

เป็นที่น่าสังเกตว่าการประชุม Earth Summit ได้ขยายความหมายของคำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ให้กว้างขวางครอบคลุมความยั่งยืนใน 3 มิติ คือ ด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ มิใช่เฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมเช่นเมื่อปี 1972⁸ อีกทั้งยังคาดหมายว่า ในทางปฏิบัติ เป้าหมายทั้ง 3 นี้จะมีดุลเกกันและกัน⁹ นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีบทบาทที่เด่นชัดในการเป็นแหล่งอ้างอิงและเป็นหนทางในการแก้ปัญหสิ่งแวดล้อมที่กล่าวถึง (เช่นปัญหาโลกร้อน)

กระบวนการ Rio นั้น เป็นกลไกพหุภาคีที่ภาคีเห็นชอบในหลักการและกรอบในเรื่องสำคัญๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทว่าการดำเนินงานให้เป็นไปตามความเห็นชอบร่วมกันนั้นอาจจะเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น UNFCCC และ CBD ต่างก็มีกลไกเฉพาะของตนเอง กระบวนการพหุภาคีของ Rio จึงเป็นเสมือนหนึ่ง “เวที” ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อติดตามความคืบหน้าของการดำเนินการและเพื่อเจรจาตกลงกันในการอบหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในระดับโลก ที่สำคัญการแปรเปลี่ยนของคำว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ต่างไปจากเมื่อปี ค.ศ.1972 จึงเป็นความเห็นชอบร่วมกันว่า ความยั่งยืนมีหลากหลายมิติ (multi-dimensional) และจะต้องมีการสร้างสมดุลแก่มิติเหล่านั้น

เหตุการณ์หลายอย่าง เช่น การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจไทยที่เริ่มเมื่อปลายปี ค.ศ.1997 แล้วติดตามมาด้วยการป่วยไข้ของเศรษฐกิจอื่นๆ เกือบทั่วโลก “อุบัติเหตุ” ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากน้ำมือของภาคเอกชนในแบบต่างๆ “ความก้าวหน้า” ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางชีวภาพที่ส่อเค้าว่าล่อแหลมต่อศีลธรรมจรรยา (เช่น กรณีของGMO การจดสิทธิบัตรยีนส์มนุษย์และการทำ cloning มนุษย์) และข้อกังขาเกี่ยวกับธรรมาภิบาล (governance) ของภาครัฐกิจเอกชนในสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นต้นฉบับของ “ลัทธิธรรมาภิบาล” (governance-lism) เช่น กรณี Enron และ WorldCom ได้ก่อให้เกิดคำถามที่ดัง

⁶ มีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ชวนให้เชื่อได้ว่า การพัฒนาเศรษฐกิจกำลังรบกวนระบบธรรมชาติของภูมิอากาศโลกที่อาจส่งผลกระทบต่อความอยู่รอดของมนุษย์และระบบนิเวศของโลก

⁷ เป็นอีกหนึ่งผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนา

⁸ ในความหมายเดิมนั้น ถ้าหาก “ความยั่งยืน” หมายถึงการมีทรัพยากรมากพอสำหรับชนรุ่นปัจจุบันและอนาคต ก็ถือได้ว่า เป็นความหมายที่คับแคบ

⁹ สมควรจะต้องมีการตรวจสอบในทางปฏิบัติว่า การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ 21 นั้น จะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของโลกมีความยั่งยืนจริงหรือไม่ หรือ เป็นเพียงความยั่งยืนของชนชาติ หรือภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง ดังเช่น “หลุมดำ” ของการพัฒนา

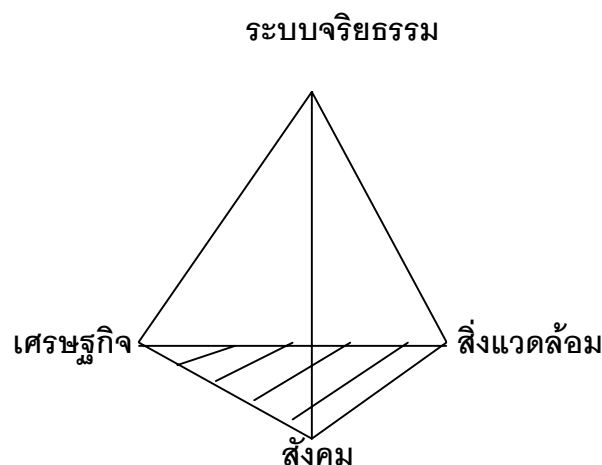
ก้องในใจของผู้สังเกตการณ์การพัฒนาของโลกและกลไกพหุภาคีว่า ดุลยภาพของสามเหลี่ยมแห่งความยั่งยืน ระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจที่ว่ำนั้น จะทำให้เกิดความยั่งยืนที่มีนัยยะต่อโลกได้อย่างไร ถ้าหากศีลธรรมหรือจรรยาบรรณเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเปรียบเสมือนจิตวิญญาณของความยั่งยืนนั้นขาดหายไป

ความยั่งยืนของการพัฒนาจะมีความหมายอะไร

- ถ้าหากผลพวงของการพัฒนานั้น ทำให้ช่องว่างแห่งรายได้ โอกาสและอำนาจระหว่างชนชั้นทางสังคม เศรษฐกิจ และชาติพันธุ์ขยายกว้างขึ้นทุกที
- ถ้าหากประชากรกว่าครึ่งหนึ่งของโลกที่สามยังเผชิญกับความยากจนอย่างถึงแก่น (absolute poverty) ที่วัดโดยรายได้ต่อหัวเท่ากับหนึ่งเหรียญสหรัฐต่อวัน
- ถ้าหากคนจนเหล่านั้นมีรายได้น้อยกว่าวันมโนยุโรปที่ได้รับเงินอุดหนุนจากสหภาพยุโรปถึง 4 เท่าต่อวัน
- ถ้าระบอบการปกครองยังคงเป็นสิทธิที่ขบถธรรมเพียงเฉพาะชนชั้นปกครองหรือข้าราชการเท่านั้น

กับคำกล่าวของทอฟเฟอร์ที่ว่า สังคมอุตสาหกรรมกำลังจะล่มสลาย การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่กลไกพหุภาคี เช่น Rio Summit ผลิออกมาคงจะเผชิญกับชะตากรรมที่คล้ายคลึงกัน หากขาด "จิตวิญญาณของความยั่งยืน" มิติที่ 4 ด้านจรรยาบรรณของการพัฒนาจะทำหน้าที่เป็นทางเสื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีความยั่งยืนอย่างแท้จริงได้หรือไม่ ดังปรากฏในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 พีระมิดแห่งความยั่งยืน

ก่อนพิจารณาคำตอบให้กับคำถามที่สำคัญมากนี้ หากมองย้อนกลับไปดูแบบแผนการพัฒนาเพื่อสร้างความชัดเจนให้กับการพิจารณาทางเลือกของการพัฒนาอันเป็นหัวใจที่สำคัญของเอกสารชิ้นนี้ กล่าวคือ ประเทศส่วนใหญ่ดำเนินการพัฒนาโดยการเร่งให้เศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็ว ด้วยเชื่อว่า รายได้ที่พอกพูนอย่างรวดเร็วนั้นจะได้รับการจัดการโดยกลไกที่ยังรากลึกของรัฐ เพื่อกระจายผลประโยชน์โดยทั่วถ้วนแก่ทุกชนชั้น ประเทศไทยก็ได้เป็นข้อยกเว้นของการดำเนินการพัฒนาในลักษณะเช่นว่านี้แม้ในปัจจุบัน การใช้กลยุทธ์เช่นนี้ ร่องรอยทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่เห็นได้ชัดเจนอย่างน้อย 3 ประการคือ

(๑) การมุ่งเจริญเติบโตโดยเฉลี่ย หรือสร้างปัญหาด้านความเสมอภาค (equity) ในการกระจายรายได้และโอกาสในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพราะนโยบายเศรษฐกิจ และนโยบายทางสังคม มักจะอ่อนแอ ไร้ผล หรือขาดประสิทธิผล หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ **เศรษฐกิจมักจะโตแบบไร้คุณภาพ** การพัฒนาแบบนี้จึงยากที่จะยั่งยืนได้ ปัญหาอื่นๆ ที่ถูกละเลยอาจจะส่งผลทำให้ระบบพังได้ แม้แต่ “ความรื้อนแรง” ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจเองอาจก่อให้เกิดปัญหาเงินเฟ้อแบบเรื้อรังได้

(๒) การมุ่งเติบโตมากเกินไป หมายถึง การเร่งผลาญทรัพยากรธรรมชาติ เพราะกลยุทธ์การพัฒนาและใช้ทรัพยากรจะมุ่งไปที่ทรัพยากรที่สนองประโยชน์สูงสุด (highest and best use) เท่านั้น มากกว่าการคำนึงถึงการใช้แบบพอควรและระมัดระวัง (optimal use) อันตรรกะของการทำเช่นนี้ จะมีมากขึ้นถ้าหากตลาดปัจจัยการผลิตหรือทรัพยากรและตลาดผลผลิตนั้นๆ ถูกบิดเบือนด้วยเหตุผลใดๆก็ตาม¹⁰ จนทำให้ราคาไม่สามารถสะท้อนต้นทุนเต็ม (full cost) ซึ่งรวมเอาปัญหาจากผลกระทบภายนอก (externalities) เข้าไป

(๓) การเร่งขยายตัวอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับขนาด (scale) ของระบบเศรษฐกิจ ทำให้ผลที่ได้กลับเพิ่มขึ้นแบบลดน้อยถอยลง (diminishing returns) เพราะต้นทุนในการบริหารจัดการและประสานงานเพิ่มขึ้น

การมุ่งเติบโตเป็นหลัก หรือการมุ่งขยายตัวเพียงอย่างเดียวโดยไม่ลืมหูลืมตา จึงเป็นกลยุทธ์การพัฒนาที่ “กินตนเอง” ความโน้มเอียงในการบริโภค¹¹ (marginal propensity to consume) ที่มีสูงโดยการเร่งเร่งให้เศรษฐกิจขยายตัวขัดแย้งกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างชัดเจน **การพัฒนาโดยการเร่งโตแบบกินทุน** ยังก่อให้เกิดปัญหาด้านความมั่นคง (security) เพราะท้ายที่สุด ประเทศจำเป็นต้อง

¹⁰ เช่น การเอาใจภาคอุตสาหกรรม หรือชนชั้นกลางในเมืองหรือด้วยเหตุผลอื่นๆ ตัวอย่างเช่นการอุดหนุนจากรัฐ ทำให้น้ำมันดีเซล (น้ำมันโซล่า) มีราคาถูกสำหรับภาคประมงด้วยเหตุผลทางสังคม เป็นเหตุให้เกิดการขยายตัวที่บิดเบี้ยวของสาขาประมง ที่สุดท้ายทำให้ทรัพยากรประมงในทะเลหมดเร็วกว่าที่ควรจะเป็นเทียบกับเมื่อไม่มีการอุดหนุนดังกล่าว

¹¹ หมายถึงรายจ่ายของบุคคลที่เพิ่มขึ้นอย่างเป็นสัดส่วนเมื่อรายได้เพิ่ม

นำเข้าทรัพยากรจากต่างประเทศมาขัดเซยความขาดแคลน อาจจะทำให้เกิดความเสี่ยงในการที่ต้องพึ่งพาต่างประเทศมากเกินไป¹²

๑.๓ การพัฒนาอย่างยั่งยืนและโลกาภิวัตน์

กระแสที่ทำให้โลกเป็นใบเดียวกันอย่างไร้พรมแดนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมอาจจะมีใช้ปรากฏการณ์ใหม่ แต่เป็นกระแสคลื่นที่ถูกเร่งเข้าโดยการปฏิวัติทางเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ ถูกผลักดันผ่านการเปิดเสรีทางการค้าเพื่อกระตุ้นกระแสการบริโภคและเร่งการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และโดย “การส่งออก” วัฒนธรรม “ตะวันตก” ที่สนใจในแบบแผนการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน รวมทั้งการมีทัศนคติต่อชีวิตและสังคมที่ส่งเสริมครอบครัวเดี่ยว และอิสรภาพส่วนบุคคลมากกว่าชุมชนและการเคารพผู้อาวุโส

ประเทศมีทางเลือกที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมากมายในโลกอยู่ 3 ทาง คือ ปิดตนเอง หรือเปิดกว้างรับการเปลี่ยนแปลง หรือเลือกเปิดตนเองอย่างระมัดระวัง แล้วปรับตัวให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสที่เชี่ยวกรากของกระบวนการโลกาภิวัตน์ และกลไกพหุภาคีที่มีเวทีหลากหลาย

มีตัวอย่างเพียงไม่กี่ประเทศในโลกที่ล้นด้นประตูบ้านปิดตนเองเกือบทุกด้านโดยแลกกับระดับความยากแค้นของประชาชนและความล้าหลังทางเทคโนโลยีและสารสนเทศ โดยยากที่จะกล่าวว่าการกระทำเช่นนั้น จะช่วยให้การพัฒนาประเทศบรรลุเป้าประสงค์ของการยกระดับมาตรฐานการครองชีพที่ดี บางประเทศอาจจะถูกกระทำให้เป็นประเทศโดดเดี่ยวอยู่ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติที่ดาดดิน แต่ไร้ค่าเพราะหนทางการค้าถูกปิดกั้น “ความเสมอภาค” ของความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศมีค่าน้อยไม่ต่างกับความแตกต่างที่กว้างขวางระหว่างชนชั้นทางเศรษฐกิจในประเทศที่อาจจะไม่สนใจวิลักษณะ (dualism) ของการกระจายรายได้มากเท่ากับอัตราการขยายตัวของรายได้ของประเทศโดยรวม

หลายประเทศทางอเมริกาใต้ต้องประสบกับความหายนะ เมื่อมีการเปิดทุกอย่างอย่างกว้างขวางให้กับทุนต่างชาติเข้าไปครอบงำเศรษฐกิจจนทุนท้องถิ่นขาดความหมาย และไร้บทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง (บทขยายความหน้า 28) อีกหลายประเทศกลับเลือกเฟ้นอย่างชาญฉลาดที่จะเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถาโถมเข้ามาสู่ตนเองอย่างรุนแรง

¹² ข้อวิตกประการหนึ่งก่อนเกิดวิกฤตปี 2540 คือ การขาดดุลบัญชีเดินสะพัด และการพึ่งพาการนำเข้าวัตถุดิบจากต่างประเทศ ทำให้สัดส่วนของกำไรในราคาขายน้อยมาก

คำถามที่สำคัญคือ โลกาภิวัตน์ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนหรือไม่ ? หรือมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ? และกลไกพหุภาคีอื่นๆส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างไร ? ประเทศมีทางเลือกที่จะเข้าร่วม (หรือไม่เข้าร่วม) กับกลไกเหล่านั้นอย่างไร ?

ถ้าหากโลกาภิวัตน์คือโลกไร้พรมแดน (เว้นแต่เรื่องการโยกย้ายคน ที่เป็นประเด็นซึ่งประเทศกำลังพัฒนายกขึ้นมากเถียงว่า การจำกัดพรมแดนในเรื่องอื่นๆทั้งหมด ยกเว้นเรื่องการเคลื่อนย้ายคน ไม่ใช่โลกาภิวัตน์หากเป็น "โลกลักปิดลักเปิด" ที่ยังประโยชน์เพียงถ่ายเดียวแก่ประเทศพัฒนาแล้ว) ในทางทฤษฎี สวัสดิการสังคม (social welfare) ของโลกจะเพิ่มขึ้นจริงโดยมูลค่าทางการค้า โดยมีการเข้าถึงเทคโนโลยีสื่อสารและสารสนเทศ ตลอดจน "ความทันสมัย" (modernization) ของวัตถุและสังคมของประเทศที่มีได้พยายามปิดกั้นการไหลบ่าของกระแสโลกาภิวัตน์นั้นๆ แต่แบบแผนการบริโภคที่ไม่ยั่งยืนของโลกตะวันตก นอกจากจะดูดซับเอาทุกอย่าง (รวมทั้งสินค้าและพลังงาน) จากโลกกำลังพัฒนาแล้ว ยังมีการถ่ายเท "ของเสีย" ไปสู่โลกด้อยพัฒนาอีกด้วย "ของเสีย" ดังกล่าวเป็นกากของเสียอันตรายที่มีการลักลอบทิ้งอย่างผิดกฎหมาย รวมถึงอุตสาหกรรมที่อาจจะไม่คุ้มค่าในเชิงนิเวศ ขณะเดียวกันสังคมโลกกำลังพัฒนาก็เลียนแบบพฤติกรรมในการบริโภคและวิถีชีวิตมาอย่างผิดๆ ทำให้กลายเป็นสังคมวัตถุนิยม การเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยชัดเจนอย่างมากโดยเฉพาะช่วงก่อนปี 2540

ความสัมพันธ์ที่เลื่อมล้ำระหว่างประเทศในลักษณะเช่นนี้ ทำให้โลกาภิวัตน์ตกเป็นเครื่องมือของการส่งเสริมวัตถุนิยม และลัทธิบูชาตะวันตกในประเทศกำลังพัฒนาไปโดยปริยาย¹³ ความยั่งยืนระดับโลกคงจะเกิดขึ้นมิได้ อีกทั้งการพัฒนาของประเทศกำลังพัฒนาจะไม่สามารถสร้างดุลระหว่างเป้าหมายทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของตนเองได้ โดยเหตุนี้ที่ประเทศพัฒนาแล้วจึงปฏิเสธที่จะถกในเรื่องโลกาภิวัตน์ และ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน (unsustainable patterns of consumption) อย่างตรงไปตรงมา แต่กลับเกิดการประนีประนอมที่ Johannesburg ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืน "เกิดในบ้าน" และการค้าจะเป็นตัวแก้ไขปัญหาคาความยากจน จะส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และจะช่วยแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมได้ (รายละเอียดใน WSSD 2002)

ทั้งโลกาภิวัตน์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนมีหลายด้านหลายมิติ (multi-dimension) ที่มีทั้งคุณประโยชน์เสริมกันและกัน และที่ไม่ให้คุณประโยชน์แก่สังคมหรือประเทศที่ไม่พร้อมในการปรับตัว ถ้าโลกาภิวัตน์คือหลุมดำที่กลืนทุกประเทศให้เป็นเนื้อเดียวกัน โลกใบใหม่และสังคมจะเป็นโลกและสังคม

¹³ ที่กล่าวเช่นนั้น มิได้หมายความว่า การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม (อาหาร ศิลป ดนตรี หรือความเชื่อทางศาสนา) ที่ไหลจาก ตะวันออกไปสู่ตะวันตกนั้นไม่มี เพียงแต่เป็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งเหล่านี้เป็นการไหลของส่วนที่ดีจากประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ประเทศพัฒนาแล้วทั้งสิ้น (ถ้าไม่กล่าวถึงยาเสพติด)

ใหม่ที่มีความยั่งยืนในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม หรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่า ประโยชน์ที่เกิดขึ้น ช่วยให้แต่ละสังคมที่อุบัติขึ้นมาใหม่นั้นมีการกำกับของระบบจริยธรรมในทุกระดับ และมีลักษณะเช่นนิยามการพัฒนายั่งยืนที่ ชัยยุทธ (2545) ให้อำนาจกับกรณีของประเทศไทยหรือไม่ ดังนี้

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทรเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และคุณภาพชีวิตอย่างเท่าเทียม

เมื่อใดที่ประเทศจำเป็นต้องเปิดให้กับการค้าและการลงทุน ประเทศนั้นๆคงทนกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ได้ สังคมใหม่จะเป็นเช่นไร ขึ้นอยู่กับว่า ประเทศหรือสังคมนั้นจัดการกับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร และให้นัยยะการพัฒนายั่งยืนของตนเองอย่างไร

ถ้าพิจารณาดูให้ถ่องแท้ จะเห็นว่าโลกาภิวัตน์และการเปิดเสรีภาคการค้าและการเงินจะนำไปสู่เป้าหมายด้านประสิทธิภาพ ขณะที่การพัฒนายั่งยืนพยายามสร้างดุลให้กับเป้าหมายอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านของความเสมอภาค ดังปรากฏให้เห็นในหลักการ Rio 7 ข้อที่ทำให้ประเทศสามารถใช้เป็นแนวทางประกันความเสมอภาคในแผนการพัฒนาท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ได้ แต่ละหลักการมีความหมายอยู่แล้วในตัว

หลักการ Rio ที่เกี่ยวกับความเสมอภาค (equity)

- หลักการข้อที่ 3 : ความเสมอภาคด้านการพัฒนาของชนในรุ่นปัจจุบันและอนาคต
- หลักการข้อที่ 5 : ความจำเป็นในการร่วมมือกันแก้ปัญหาค่าความยากจนเพื่อให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืน และเพื่อประโยชน์ของชนหมู่มา
- หลักการข้อที่ 6 : มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาต้องสนองตอบเป้าประสงค์และความจำเป็นของทุกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของประเทศอ่อนแอ
- หลักการข้อที่ 11 : การใช้มาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมเดียวกัน อาจจะไม่เป็นธรรมกับประเทศที่มีสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน (โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนา)
- หลักการข้อที่ 12 : ประเทศควรแสวงหาความร่วมมือในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะข้ามพรมแดน หรือมีผลกระทบทั่วโลก และหลีกเลี่ยงการใช้มาตรการฝ่ายเดียว (unilateral measures) กับประเทศอื่นๆ
- หลักการข้อที่ 20 : บทบาทของสตรีในการพัฒนายั่งยืนมีความสำคัญ

- หลักการข้อที่ 22 : ชาติพันธุ์และชุมชน ควรได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้ร่วมดำเนินงานการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๒. ประเทศไทยกับหลากมิติของการเปลี่ยนแปลง

ปีพุทธศักราช 2540 เป็นปีที่คนไทยที่รู้เพียงสาจะจดจำไปชั่วชีวิต และเป็นปีประวัติศาสตร์ที่ถูกหลานไทยอีกหลายชั่วคนจะได้รับการเล่าขาน ประเด็นนี้ได้อยู่ที่การประกาศลดค่าเงินบาทของรัฐบาลในขณะนั้น แต่ประเด็นอยู่ที่ผลการพังทลายของเศรษฐกิจภาคการเงิน ที่ลุกลามไปสู่ภาคการผลิตและคุณภาพชีวิตของคนไทยอย่างเป็นลูกคลื่น ไม่มีชนชาติใดในโลกในขณะนั้นที่จะรู้ถึงอันตรายของความเป็นอนิจจังของเศรษฐกิจและชีวิต **ไม่มีใครเข้าใจการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนเท่ากับคนไทย** ผู้ที่ได้รับผลกระทบในทางตรงจากวิกฤติในครั้งนี้ทราบแล้วว่า บัดนี้ชีวิตได้เปลี่ยนไปแล้ว แต่ไม่มีใครทราบว่า จะเป็นไปในทิศทางใด และอีกนานเท่าใด

หลังวิกฤติทางการเงินในปี 2540 มีผู้สืบค้นและพยายามอธิบายสาเหตุที่หลากหลาย บ้างก็กล่าวถึงการขาดธรรมาภิบาลที่ดีของการจัดการเศรษฐกิจมหภาค บ้างก็กล่าวถึงความฉ้อฉลของผู้เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดวิกฤติในครั้งนี้เพียงไม่กี่ราย บ้างก็กล่าวโทษกระแสโลกาภิวัตน์และ/หรือกลไกพหุภาคีเพื่อเปิดเสรีทางการค้า การเงิน และการลงทุน คงไม่มีใครกล่าวหาไม่ถูกต้อง สมมุติฐานของโรคเศรษฐกิจครั้งนี้มีมากและเป็นแบบผีซ้ำด้ามพลอย

แต่หากมองย้อนไปในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของไทย จะพบว่า สังคมไทยเผชิญกับสภาพหัวเลี้ยวหัวต่อทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองมามากมายหลายครั้ง นับตั้งแต่การไหลบ่าของกระแสตะวันตกที่มาถึงสยามประเทศก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ (ไม่นับรวมกระแสตะวันตกจากการค้าขายติดต่อกับทางการทูตกับจีนและญี่ปุ่น) การลงนามในสนธิสัญญาเบาริง (Bowring Treaty) ในปี พ.ศ. 2398 ได้เปิดประตูการค้ากับตะวันตกอย่างเป็นทางการ การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 ได้นำการปกครองและการเมืองเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก และล้มลุกคลุกคลานมาจวบจนประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน รัฐธรรมนูญได้เปิดสังคมไทยสู่โลกอนาคตที่เต็มไปด้วยความหวัง อิทธิพลที่กล่าวถึงเหล่านี้มีลักษณะที่เป็นพลวัตกำหนดกรอบกติกาแก่สังคมไทยให้ต้องปรับตัวเข้ากับสถานการณ์มาตลอด การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งเท่ากับการกำหนดกรอบการพัฒนาสังคมไทยใหม่ที่แตกต่างจากเดิม หลากมิติของการพัฒนามีความต่อเนื่องยืดยาวจนกระทั่งความยั่งยืนของระบบถูกท้าทายด้วยวิกฤติการณ์สำคัญๆหลายครั้ง วิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ถือเป็นบททดสอบที่สำคัญที่สุด

เมื่อประเทศไทยเริ่มรับเอาวัฒนธรรมการพัฒนาเยี่ยงอย่างโลกตะวันตกในปี พ.ศ. 2503 โดยการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ทิศทางและกรอบการพัฒนาประเทศถูกสร้างขึ้น มาให้สอดคล้องกันกับระบบงบประมาณภาครัฐที่เป็นเชื้อเพลิงผลักดันให้หัวจักรเดินไปบนเส้นทางที่กำหนดเบ็ดเสร็จล่วงหน้าเป็นเวลา 5 ปี นับแต่นั้นมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติถูกใช้เป็นทั้ง แผนกลยุทธ์ แผนชี้นำและแผนการจัดการเศรษฐกิจ อิทธิพลภายนอกถาโถมเข้าสู่ประเทศไทยเป็นระยะๆ ในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น วิกฤติพลังงาน ความขัดแย้งและสงครามในภูมิภาค ความขัดแย้งภายในประเทศ แต่สังคมไทยไม่เคยเปลี่ยนแปลงถึงขนาดที่เรียกกันว่าเป็นการ "เสียกรุง" เหตุวิกฤติในปี พ.ศ. 2540 เปรียบ เหมือน "การเสียประเทศ" เป็นครั้งที่สอง แก่อิทธิพลศัตรูที่กรีธาทัพในรูปของกองทัพเศรษฐกิจมิใช่กำลัง ทหาร

อะไรคือปัจจัยที่ทำให้สังคมไทยฝ่าวิกฤติทั้งปวงและอยู่รอดมาได้ ? คำตอบหนึ่งคือ การเผชิญหน้าการเปลี่ยนแปลงอย่างมีวิสัยทัศน์อย่างซึ่งหน้าและยอมอมมากกว่ายอมหัก เมื่อกระแสตะวันตก เริ่ม "ตั้งเค้า" ผู้นำในสังคมไทยมองเห็นความท้าทายและมีการเตรียมการล่วงหน้า โดยส่งคนไทยไปถึง แหล่งกำเนิดเพื่อเตรียมตัวเรียนรู้และรู้จักการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น เมื่อกลับมาสามารถเป็นกำลังสำคัญ ในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง¹⁴ ยามคับขันประเทศไทยยอมเสียสละส่วนน้อยเพื่อรักษาประโยชน์ส่วน ใหญ่ไว้ **ประเทศไทยไม่เคยปิดกั้นการเปลี่ยนแปลง** จึงทำให้สังคมไทยได้ชื่อว่าเป็นสังคมที่มีโครงสร้างแบบหลวม (loosely structured) มีความยืดหยุ่นกับสถานการณ์พอประมาณและมีภูมิเหมือนได้รับ วัคซีนมาจากการเปิดรับต่อการเปลี่ยนแปลงและความท้าทาย

แต่เหตุใดเล่า การเปิดกว้างไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศได้มากพอ จนต้องเผชิญกับวิกฤติในปี พ.ศ. 2540 ? แม้เหตุผลหลายประการที่กล่าวอ้างกันมาแล้วจะสามารถ อธิบายการป่วยไข้ของเศรษฐกิจไทยได้ทั้งนั้น แต่ปัจจัยรุมเร้าที่ว่ำนั้นมีมากมาย และรุนแรงเกินกว่าที่จะใช้ ยาเพียงขนานเดียวเข้าไปรักษาอาการที่เข้าขั้นสุดท้ายของการป่วยไข้ อันเกิดมาจากความประมาทในการจัด การเศรษฐกิจมหภาคเป็นหลัก

ผลลัพธ์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดมาจากปัจจัยที่ประเทศไทยควบคุมได้ และไม่ได้ การควบคุมหรือจัดการให้ได้จำเป็นต้องมีนโยบายเศรษฐกิจ หรือกฎหมาย หรือนโยบายธุรกิจ ตลอดจน "ท่าทีต่อชีวิต" ของปัจเจกชน (เช่น ปัญหาความยากจน) ที่ให้ผลที่ดี ในขณะที่ปัจจัยที่ควบคุมมิ ได้โดยตรง จำเป็นต้องอาศัยการเจรจาหว่านล้อมและการปรับตัว เพื่อมิให้เกิดผลกระทบรุนแรงเกินไป ประเด็นสำคัญของการจัดการระบบเศรษฐกิจและสังคมจึงอยู่ที่ว่า จะจัดการอย่างไรให้การเปลี่ยนผ่านใน

¹⁴ กลยุทธ์ของพระพุทธเจ้าหลวงเป็นที่ประจักษ์ยิ่งกว่าสิ่งใด

แต่ละช่วงของวิกฤติ ไม่กระทบต่อมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเกินขีดที่สังคมรับได้ หรือจุดที่ระบบยังอยู่บนเส้นทางของความยั่งยืนของมิติเหล่านั้นนั่นเอง

รัฐธรรมนูญใหม่ : กติกาใหม่

“ให้มีองค์กรอิสระทำหน้าที่เป็น "กรรมการกลาง" ที่คอยควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และควบคุมกลไกอื่นๆ ที่สำคัญ ตลอดจน เป็นที่พึ่งแห่งสุดท้าย กรณีที่เกิดความขัดแย้งใด ๆ ขึ้นในสังคม”

ทว่าที่ผ่านมาองค์กร - บุคคลหรือสถาบันอื่น ๆ ยังไม่สามารถปรับตัวได้ทันและสมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ แต่ยังเป็นสิ่งที่พอจะคาดหวังกันได้ว่า กติกาใหม่นี้จะสามารถจรรโลงสังคมไทย และชี้้นำให้สังคมอยู่ร่วมกันเองและกับสังคมโลกได้อย่างดี

มิติทางเศรษฐกิจและสังคมมีความซับซ้อนไม่ทนต่อแรงกระแทกของการกดดันต่างๆ มิติเหล่านี้เองยังมีความสัมพันธ์ ผูกพันข้ามมิติทางกายภาพ กาลเวลา และระบอบการเมือง-การปกครอง โลกาภิวัตน์ และกลไกพหุภาคี เช่น การเปิดเสรีทางการค้าภายใต้องค์การการค้าโลก (WTO) บวกกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัจจัยเหล่านี้ได้ทะลายพรมแดนทางการเมืองของโลกลงไปเป็นอันมาก อีกทั้งยังช่วยย่นระยะทางในมิติกายภาพ สังคม และกาลเวลาลงไปพร้อมๆ กัน เมื่อตกอยู่ในสภาวะการณ์ที่แตกต่างไปจากเมื่อครั้งฝรั่งเศสยึดลันดา "เคาะประตูบ้าน" เปิดการค้าและเดินเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย หรือเมื่อประเทศไทยถูกบังคับให้ทำสัญญาทวิภาคีกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 การปรับตัวย่อมทำได้ยากกว่ามาก เพราะในยุคนั้นการค้าไม่ซับซ้อน การซื้อขายดูที่ตัวสินค้าและอรรถประโยชน์ต่อการบริโภคเป็นหลักสินค้านั้นมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไร ไม่เคยเป็นประเด็นเช่นทุกวันนี้¹⁵ การทำป่าไม้ตลอดจนการเปิดป่าเพื่อหาที่ดินปลูกพืชไร่ มิใช่ปัญหาแก่ใครทั้งสิ้น กลับกลายเป็นสิ่งดีงามที่เร่งขยายเศรษฐกิจของชาติ ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มและการว่าจ้างงานอย่างมากมาย

เมื่อโลกเชื่อมโยงสู่ประเทศไทยมากขึ้น แนวคิดด้านการพัฒนาก็เปลี่ยนไปโดยเหตุผลส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพล หรือแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่กล่าวแล้วข้างต้น อีกส่วนหนึ่งมาจากความพยายามภายในประเทศไทยเองที่เรียนรู้จากวิกฤติการณ์น้ำมันเมื่อต้นทศวรรษ 1970 ว่า "พลังงาน" คือตัว

¹⁵ ประเด็นการค้าและสิ่งแวดล้อมเป็นตัวอย่างการโยงประเด็นที่สร้าง "โจทย์ใหม่" โดยดูถึงระบบการผลิตด้วย

แปรรหัส (ภายใต้การกำกับของ OPEC สหรัฐอเมริกาและบริษัทพลังงานไม่กี่บริษัทของโลกตะวันตก ที่สามารถใช้พลังงานจัดระเบียบเศรษฐกิจและการเมืองของโลกได้) ที่ควบคุมไม่ได้

ประเทศไทยตกอยู่ในท่ามกลาง "การเมืองพลังงาน" และวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่ถูกผลักดันขึ้นสู่เวทีโลกอีกครั้งหนึ่งที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร การประชุมสิ่งแวดล้อมโลกเกิดขึ้นควบคู่กับรายงานการโจมตีประเทศอิรัก ขณะที่เหตุการณ์ทั้งสองมีจุดยุติที่แตกต่างกันคือ อิรักยอมจำนนพร้อมกับการเผาทำลายบ่อน้ำมันจำนวนมากในประเทศคูเวตที่ตนเองเข้ายึดครองโดยอำนาจทหาร ขณะที่โลกชื่นชมกับ "ความสำเร็จ" ของ Earth Summit ที่ริโอ โดยยอมรับความสำคัญและความจำเป็นในระดับโลกของการพัฒนาอย่างยั่งยืน คู่กับความท้าทายอื่นๆ ที่ถูกกำหนดเป็น "โจทย์" โดยการริเริ่มของประเทศพัฒนาแล้ว เช่น การจัดการป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความหลากหลายทางชีวภาพ "โจทย์" ใหม่นี้เองที่ทำให้การเจรจาพหุภาคีในทุกเวทีกลายเป็นการ "แบ่งค่าย" ระหว่างประเทศพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนา ประเทศไทยยืนอยู่ตรงไหนของประเด็น "ร้อน" ที่ล้นแล้วแต่มีผลทางตรงต่อการพัฒนาประเทศไทย ?

ประเทศไทยมีท่าทีผ่อนปรนและสนองตอบในทางบวกต่อกลไกพหุภาคีเสมอมา ดังจะเห็นได้จากการที่มีคณะผู้แทนที่ไปร่วมเวทีการเจรจาแทบทุกครั้ง ตลอดจนการให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาที่สำคัญหลายฉบับ แต่ไม่ได้สะท้อนว่าประเทศไทยไม่มีปัญหาที่ต้องปรับปรุงแก้ไขอีกหลายด้าน เช่น การเปิดให้ภาคส่วนอื่นๆ (เช่น ภาคเอกชนและประชาสังคม) เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการให้มากขึ้น การเตรียมพร้อมในการเจรจา เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป หลากมิติของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยเอง ทำให้การจัดการเศรษฐกิจเพื่อความยั่งยืนต้องมีรูปแบบและกลยุทธ์ที่เปลี่ยนแปลงจากเดิม หลากมิติของการเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้รวมถึง

- รัฐบาลและกลไกราชการไม่ทันสมัย ต้องปรับขนาดและบทบาท (จากผู้แสดงมาเป็นผู้กำกับ) อีกทั้งจิตสำนึกในการรับใช้ประชาชน
- รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือ กรอบกติกาใหม่ของสังคมไทยที่เต็มไปด้วยความหวังและความคาดหวัง
- ภาคประชาสังคมมีบทบาทที่โดดเด่นขึ้น เข้มแข็ง (และเสียงดัง) มีความทะเยอทะยานและพลังสร้างสรรค์และต่อสู้มากขึ้นอย่างเป็นระบบในทุกมิติของการพัฒนา
- ภาคเอกชนอยู่ในระยะเวลาของการปรับเปลี่ยนให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมและผู้มีส่วนได้เสีย ต้องตอบคำถามและสนองความคาดหวังจากสังคมเกี่ยวกับการดำเนินงานมากขึ้น

- แบบแผนการบริโภคของประชาชนเปลี่ยนไปสู่ความยั่งยืนน้อยลง แม้จะมีกระแส "ชุมชนนิยม" และชาตินิยมก่อตัวขึ้นประปรายมาสวนกระแส นั้น
- ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสังคมไทยรวดเร็ว จนทำให้สังคมไทยตกอยู่ในสถานะของผู้บริโภคมากกว่าผู้ผลิตเทคโนโลยี ความอ่อนแอที่สุดอยู่ที่ระบบการศึกษาพื้นฐานที่ยังไม่สร้างความหวังใดๆ
- บทบาทของทุนข้ามชาติมีความเข้มข้นและแผ่ขยายมากขึ้นในทุกสาขาเศรษฐกิจ ทุนข้ามชาติเหล่านี้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีในขณะที่มีการชักจูง "ภูมิปัญญา" ท้องถิ่นไปเพื่อการค้าในรูปแบบของลิขสิทธิ์และทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ มากขึ้น
- ทุนชนิดต่างๆ (เช่น เงินทุน ทุนธรรมชาติ ภูมิปัญญาดั้งเดิม และทุนมนุษย์) ถูกดึงออกจากภาคชนบทเข้าไปรับใช้ทุนอุตสาหกรรมและบริการจนหมดสิ้น ทำให้ปัญหาความยากจนถึงแก่นของชุมชนชนบทเลวร้ายลงไปเรื่อยๆ ลักษณะทวิลักษณ์ (dualism) ระหว่างชนบทกับเมือง (ใหญ่) มีความเด่นชัดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ และไม่มีแนวโน้มว่าจะได้รับการแก้ไขได้ทันการณ์
- ความยากจนในเมืองปรากฏชัดขึ้นซ้อนภาพความยากจนในชนบทที่เลวร้ายลงโดยการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (ทั้งโดยนายทุนท้องถิ่นและนายทุนเมือง)
- บ้าน-วัด-โรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมไทยอ่อนแอลงเรื่อยๆ
- การแพร่ระบาดของอบายมุขและยาเสพติดทำให้สังคมอ่อนแอ และไร้ทิศทางของการพัฒนา แม้ว่าจะเริ่มมีความพยายามในทุกระดับที่จะบรรเทาปัญหา ซึ่งยังห่างไกลจากการแก้ไขปัญหามาให้ตรงจุดอย่างเฉียบขาด
- การแข่งขันทางการค้ามีความเข้มข้นขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงการค้ากับประเด็นอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับสินค้า เข้ามาสู่การค้ามากขึ้น เช่น การโยกเรื่องสิ่งแวดล้อมและสิทธิแรงงานเข้าหาการค้ามากขึ้น การอาศัยช่องว่างด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์เข้ามากำหนดมาตรฐานสินค้ามากขึ้น ขณะเดียวกันประเทศไทยเริ่มสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในบางหมวดสินค้า เนื่องจากต้นทุนแรงงานที่สูงขึ้น (เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศคู่แข่ง เช่น จีน เป็นต้น) และปัญหาด้านคุณภาพสินค้าที่ไม่สามารถสนองตอบมาตรฐานของประเทศคู่ค้าได้ (เช่น สินค้าประเภทอาหาร เป็นต้น)
- ปัญหาด้านความมั่นคงที่เกิดจากความเสี่ยงจากการก่อการร้าย แรงงานเถื่อน ยาเสพติด และคอร์รัปชันในระบบราชการและเศรษฐกิจ อาจส่งผลให้เกิดการชะงักงันของการพัฒนาในระยะปานกลาง หรือถึงขั้นทำให้การพัฒนาขาดความยั่งยืนได้

เหนือสิ่งอื่นใด วิฤทธิเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 ที่ยังแสดงผลกระทบมาจนถึงปัจจุบันนี้ ทำให้การพัฒนาประเทศต้องเริ่มต้นขึ้นที่ด้วยการก่อหนี้สาธารณะที่ตกหัวละ 40,000 บาทโดยเฉลี่ยในปัจจุบัน มีการคาดการณ์ว่าการปลดเปลื้องหนี้ก้อนนี้จำเป็นต้องใช้เวลาอีกประมาณ 30 ปี นอกเหนือจากสมรรถนะการผลิตที่เหลื่อมล้ำ (over - capacity) อนุชนในรุ่นต่อ ๆ ไปต้องมาแบกรับภาระหนี้ผ่านระบบภาษี และยังสูญเสียโอกาส "ทอง" ที่คนส่วนใหญ่ในรุ่นปัจจุบันเคยได้รับ โดยเหตุนี้ ความยั่งยืนของการพัฒนาของไทยคงต้องไปเริ่มต้น "นับหนึ่ง" ในอีก 30 ปีข้างหน้า

ความจริงแล้ว ปี 2540 มิได้มีแต่เหตุร้ายทั้งหมด ในท่ามกลางวิกฤติที่ยืนยาวมาจนถึงบัดนี้ มีสิ่งดีๆ เกิดขึ้น และบางส่วนได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นสิ่งที่สังคมไทยจะฝากความหวังไว้

(๑) **รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันที่เรียกว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับก้าวหน้าที่สุด** มีหลายมาตราที่สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการ 21 เช่น

มาตรา 79 กล่าวว่า

“รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย”

มาตราที่ 76 ยังกำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดยุทธศาสตร์ การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ นอกจากนี้แล้ว มาตรา 290 ยังพูดถึงอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามที่กฎหมายบัญญัติให้มีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนการปกครองได้อีกด้วย (รายละเอียดในคดี 2543 : 324) นับว่าประเทศไทยโชคดีกว่าประเทศกำลังพัฒนาอีกมากที่มีกลไกทางสังคมพร้อมสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(๒) **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง** เพื่อให้สติแก่ปวงชนชาวไทย และเพื่อเป็นแนวทางฟื้นฟูเศรษฐกิจที่มีความมั่นคง แนวพระราชดำรินี้ เน้นความมั่นคงทางเศรษฐกิจเหนือความมั่งคั่ง อาจจะได้ความได้ว่า ความมั่นคงทางเศรษฐกิจจะนำมาซึ่งความมั่นคงทางสังคม และสันติสุขของสังคม ซึ่งมีค่ามากกว่าการเจริญเติบโตอย่าง "กลวง" ที่ไม่มีความยั่งยืนและมั่นคง โดยเหตุนี้เอง **ความพอเพียงจึงเป็นวิถีของการพัฒนาอย่างยั่งยืน** ถ้าหากมิใช่เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

(๓) ตลอดระยะเวลาของห้วงวิกฤติเศรษฐกิจ สังคมไทยยังคงมีความสงบสุขพอสมควร เนื่องด้วยภาคเกษตรยังเป็นหลักประกันของความมั่นคงด้านอาหาร ช่วยดูดซับแรงงานที่ถูกปลดจากการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรยังนำมาซึ่งรายได้อย่างสม่ำเสมอแก่ประเทศไทยในยามที่เกิดการหดตัวอย่างรุนแรงในภาคการผลิตอุตสาหกรรม คุณูปการของภาคเกษตรเช่นนี้มีนัยยะว่า สังคมไทยจะรอดทั้งภาคเกษตรมิได้ และสังคมไทยกลับต้องปกป้องจนเจือให้ภาคเกษตรและเกษตรกรทำหน้าที่เป็นฐานเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญต่อไป

(๔) วิกฤติเศรษฐกิจทำให้สังคมไทยตื่นตัวในทุกด้าน มีการตรวจสอบตนเอง และตรวจสอบระบบ อาจจะนับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่สังคมไทยเริ่มได้สติสัมปชัญญะกลับมา หลังจากที่สับสนกับการใช้ชีวิตหาความสุขจากเงินทุนอัตราดอกเบี้ยต่ำจากนอกประเทศอยู่นาน ภาคประชาสังคมเติบโตกล้าขึ้นมาเป็นหุ้นส่วนสำคัญของการปกครองและการพัฒนาด้วยแรงหนุนส่วนหนึ่งมาจากวิกฤติและรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน

ประเทศไทยอยู่ในช่วงการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ที่มีอิทธิพลภายในและภายนอกประเทศเป็นปัจจัยผสมผสาน ทำให้สังคมไทยต้องมีการปรับตัวครั้งใหญ่อีก

๓. ทางออกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย

กระแสเรียกร้องประเภทต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ เป็นสัญญาณที่ดีของการปรับตัวของสังคมไทย มาบัดนี้ การมีส่วนร่วมในรูปแบบต่างๆโดยตรงเป็นเรื่องที่ยากจะหลีกเลี่ยงสำหรับภาครัฐที่เคยคิดว่าตนเองเป็น "เจ้าของ" กลไกการพัฒนาแต่เพียงผู้เดียว รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกติกาสังคมคือความหวังที่ทุกภาคส่วนของสังคมจะใช้เป็นกรอบปฏิสัมพันธ์ช่วยให้ประเทศไทยอยู่รอดได้ ประเทศไทยต้องดำเนินงานใน 4 ลักษณะ โดยสรุปดังนี้

(๑) **ต้องมีการปรับกระบวนทัศน์ (paradigm shift)** ในทุกระดับชั้นของสังคมไทย มองการอยู่รอดของชาติเป็นเป้าที่จะเอื้อประโยชน์ร่วมกัน มุ่งพึ่งพาตนเองเป็นหลักโดยไม่คาดหวังที่จะพึ่งพาคนอื่น ชนชาติอื่นเป็นหลัก หรือเป็นการใช้ยุทธศาสตร์ชุมชนพึ่งตนเองตามหลักแนวคิดที่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริกได้นำเสนอสู่สังคมไทยเป็นเวลาค่อนข้างจะช้านานมาแล้ว โดยมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็น "ทุนชีวิต" การดำเนินงานมุ่งไปที่การให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างถาวร

รัฐธรรมนูญปัจจุบันแบ่งไว้ซึ่งหลักการที่เอื้อให้สังคมไทยต้องปรับกระบวนทัศน์ เพื่อรับการเปลี่ยนแปลงของอนาคต จึงเน้นที่กระบวนการกว้างที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมมีส่วนร่วมอย่างกว้าง

ขวาง ทำให้ "ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับแรกที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้ในประวัติศาสตร์โลกก็ตาม" (คณิน 2543 : 21 - 22)

กระบวนการที่เปลี่ยนไปใหม่ จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเกิดสันติสุขในสังคมไทยได้ ต้องยึดเอาทางสายกลาง เช่น แนวพระราชดำริอย่างเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการที่สำคัญ มิฉะนั้น การฟื้นจากวิกฤติและพัฒนาต่อไป จะไม่แตกต่างจากการเดินย้อนไปมาบนเส้นทางที่ไม่ยั่งยืนของเขา วงกตแห่งการพัฒนา

(๒) **สร้างกลไกภายในประเทศให้พร้อมเพื่อการปฏิสัมพันธ์กับต่างประเทศ** โดยเน้นการประสานงานศึกษาวิจัยและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนในการพัฒนาตามแผนปฏิบัติการ 21 และแผนปฏิบัติการโจฮานเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation) กลไกดังกล่าวยังประยุกต์ใช้ได้กับคณะกรรมการชุดอื่นๆที่ต้องปฏิสัมพันธ์ตามกลไกพหุภาคี เช่น WTO และพันธกรณีภายใต้อนุสัญญาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

"กลไก" ที่กล่าวถึงนี้ ควรอยู่ในรูปของคณะกรรมการอิสระที่อยู่ภายใต้การกำกับของอำนาจบริหารสูงสุด เช่น คณะรัฐมนตรี หรือสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อให้มีอำนาจกำกับการดำเนินงาน การกำหนดกลไกเฉพาะที่ควรได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการที่มีผู้ชำนาญการเฉพาะกรณีไป

(๓) **การดำเนินงานอย่างแข็งขันให้การปฏิรูปทางการเมืองเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปในแนวทางของความยั่งยืน** โดยมีปรัชญาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักของการดำเนินการควบคู่ไปกับหลักธรรมาภิบาลของการดำเนินธุรกรรมทางเศรษฐกิจ

การปฏิรูประบบราชการที่รัฐบาลดำเนินการอยู่ เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของหนทางการปฏิรูปอีกยาวไกล ซึ่งรวมถึงการที่คนในภาครัฐเองต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ไปในทิศทางของการรับใช้ประชาชนและสังคมให้มากขึ้น กลไกของการกระจายอำนาจต้องได้รับการตรวจสอบตามหลักธรรมาภิบาลและโดยกลไกรัฐธรรมนูญ ในฐานะที่องค์กรปกครองในทุกระดับชั้นเป็นกลไกทั้งหมดของการปกครองประเทศ มิใช่เฉพาะการตรวจสอบนัยการเมืองและข้าราชการระดับสูงดังเช่นที่มีการเรียกร้องอยู่เท่านั้น (วุฒิพงษ์ : 2543)

ความขัดแย้งทางความคิดและปัญหาในด้านปฏิบัติในช่วงของการเปลี่ยนผ่านนี้ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก และเป็นธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลง หุ่นส่วนของพัฒนาต้องเคารพในหลักสันติประชาธรรมและเชื่อมั่นว่ามีแต่การปรับเปลี่ยนเท่านั้นที่จะยังประโยชน์ต่อสังคมและช่วยให้ประเทศชาติอยู่รอดต่อไปได้

ในมิติของสิ่งแวดล้อมนั้น นับได้ว่าประเทศไทยมีสถาบันและกลไกที่พอเพียงสำหรับการปรับปรุงงานปกป้องและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ หน่วยงานภาครัฐจำเป็นต้องดำเนินการให้เป็นตัวอย่าง มิใช่เป็นข้อยกเว้นของกฎหมาย แต่โดยลำพังภาครัฐนั้นการดำเนินการยากที่จะบรรลุผลได้โดยสมบูรณ์ ภาคเอกชนและประชาชนเองมีหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญที่ต้องดูแลมิให้การพัฒนาที่เป็นอยู่ขาดความยั่งยืน การละเลยที่จะทำเช่นนั้นจะส่งผลในท้ายที่สุดถึงประชาชนที่จะต้องแบกรับต้นทุนที่แท้จริง มิใช่ใครอื่น นอกจากนี้ ยังอาจจะประสบกับแรงกดดันที่เกิดจากความคาดหวังของกลไกพหุภาคี

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นทุนธรรมชาติของการพัฒนาและมาตรฐานชีวิต จำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์และฟื้นฟู เหตุการณ์อันเป็นอุบัติภัย "ทางธรรมชาติ" ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและถี่ขึ้น อาจจะเป็นสัญญาณเตือนว่า สังคมไทยยังดูแลธรรมชาติไม่พอเพียง การไม่พยายามนำเอาหลักเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการตีค่าทรัพยากรให้มากขึ้น นอกจากจะทำให้เกิดการบิดเบือนในราคาสินค้าและการกระจายทรัพยากรเพื่อการผลิตแล้ว ยังสร้างปัญหาความไม่ธรรมในสังคมอีกด้วย¹⁶ ตัวอย่างเช่น การนำเอางบประมาณไปอุดหนุนการขาดทุนของการรถไฟ หรือ ขสมก. มากกว่าการเลือกที่จะให้มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเหล่านี้ออกไปให้เอกชนดำเนินการ หรือโดยการกำหนดราคาค่าโดยสารให้ใกล้เคียงกับต้นทุนที่แท้จริง หรือโดยชดเชยข้ามระบบ (cross subsidy) (เช่น เก็บค่าธรรมเนียมน้ำมันป้ายทะเบียนรถเอกชนให้มากขึ้น เพื่อนำมาอุดหนุนค่าโดยสารรถประจำทางเป็นบางส่วน) และอื่นๆ

(๔) **การวิจัยและพัฒนาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน** นับว่าเป็นจำเป็นประการที่สำคัญสำหรับการปรับตัวของการพัฒนาไทยให้มีความยั่งยืน และให้รู้เท่าทันโลก **มูลค่าเชิงพาณิชย์ของโลกอนาคตอยู่ที่เทคโนโลยีชีวภาพ (biotechnology) และเทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology)** ขณะที่ความมั่นคงของชีวิตอนาคตขึ้นอยู่กับมิติที่สำคัญ 3 หมวด คือ (ก) ความมั่นคงด้านอาหาร ซึ่งหมายถึงการมีอาหารคุณภาพที่พอเพียงและปลอดภัย (ข) **คุณภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมที่ดี** และ (ค) **ความมั่นคงทางพลังงาน**

งานวิจัยและพัฒนาที่ประเทศไทยต้องให้ความสนใจจึงอาจจะแบ่งได้ตาม "ภาพอนาคต" ดังกล่าวในลักษณะดังนี้

(ก) การวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ (commercial value added)

(ข) การวิจัยและพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางสังคม (social security)

รัฐสามารถดำเนินการร่วมทุนกับภาคเอกชน หรือใช้มาตรการทางภาษีสนับสนุนให้ภาคเอกชนทำการศึกษาวิจัยในลักษณะแรกได้โดยเน้นไปที่ภาคเอกชนของคนไทยเท่านั้น ซึ่งหากรัฐให้ความสนับสนุนดัง

¹⁶ กรณีค่าผ่านประตูเข้าสู่อุทยานแห่งชาติเป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง ในหลายกรณีที่สามารถนำเอาหลักการทางเศรษฐศาสตร์ไปใช้ได้ผลและเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

กล่าว ให้อีกว่า ผลการวิจัยและพัฒนาจะกลายเป็นสมบัติสาธารณะที่อาจจะนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้ ทั้งนี้ อยู่ภายใต้ระเบียบข้อตกลงที่ทำขึ้นระหว่างกัน ปัจจุบันมีความร่วมมือที่คล้ายคลึงกันนี้เกิดขึ้นในบางองค์กร (เช่น สวทช. และ สกว. เป็นต้น) หากมีการทบทวนประสบการณ์ในส่วนนี้ แล้วดำเนินการเสนอเป็นโปรแกรมการวิจัยประยุกต์ จะช่วยเพิ่มพูนมูลค่าเชิงพาณิชย์ให้กับประเทศไทยอย่างเป็นระบบครบถ้วน

สิ่งที่ควรให้ความสนใจเป็นพิเศษที่ยังขาดการวิจัยแบบเข้มข้นและเชิงบูรณาการ คือ การวิจัยและพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางสังคม หรืออาจจะเรียกว่า “ชุดการวิจัยและพัฒนาเพื่อความยั่งยืนของประเทศไทย” ซึ่งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เป็นองค์กรที่เหมาะสมในการเป็นผู้ประสานงานให้เกิดการวิจัยนี้ ด้วยเหตุผลดังนี้

(ก) **สกว. มีสมรรถนะและเป้าประสงค์ที่สอดคล้อง** อีกทั้งมีอิสระ คล่องตัว บทบาทผู้ประสานงานจึงเป็นส่วนเสริมจากภารกิจเดิม โดยไม่จำเป็นต้องมีการจัดองค์กรใหม่อย่างสิ้นเชิง

(ข) **ความหลากหลายของโครงการวิจัยที่สกว. ให้การสนับสนุนอยู่มีความจำเป็นต้องได้รับการบูรณาการในกรอบใหญ่ของการพัฒนาประเทศ** ชุดการวิจัยและพัฒนาเพื่อความมั่นคงนี้จะช่วยเป็นที่เริ่มต้นของการบูรณาการดังกล่าว

(ค) **สกว. มีความเป็นกลางทางวิชาการ มีความเป็นมืออาชีพ** เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ประเด็นนี้มีความสำคัญ เพราะผลลัพธ์จากงานมิใช่เพียงเพื่อผลการวิจัย แต่หมายถึงชุดของข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและผลงานจริงที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการเจรจาระหว่างประเทศได้ ตัวอย่างเช่น การเจรจาด้านการค้าและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต้องประสานข้อมูล ประสานประโยชน์และต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ส่งออกและผู้นำเข้าสินค้า แต่ทั้งหมดจำเป็นต้องอาศัยงานวิจัยในเชิงนโยบายและวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม

ตัวอย่างหัวข้อวิจัยในโปรแกรมการวิจัยและพัฒนาเพื่อความมั่นคงทางสังคมได้แก่

- การวิจัยเชิงนโยบายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในกลไกพหุภาคีสำหรับประเทศไทย
- การเปิดเสรีทางการค้าและความมั่นคงด้านอาหาร
- การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและความมั่นคงด้านอาหาร
- การพัฒนาอย่างยั่งยืนและความมั่นคงทางพลังงานของประเทศไทย
- กลไกพหุภาคีและการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม
- ความยากจนและการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กลยุทธ์และนโยบาย
- ธรรมชาติและการพัฒนาอย่างยั่งยืน : กรณีกลไกพหุภาคี Rio กับประเทศไทย
- โลกาภิวัตน์ ความยากจน และการพัฒนาอย่างยั่งยืน
- ความหลากหลายทางชีวภาพ และความมั่นคงด้านอาหาร

- ธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ทั้งหมดนี้คือตัวอย่างหัวข้อวิจัยที่ประเทศไทยสามารถพิจารณาดำเนินการได้ หัวข้อวิจัยที่จะดำเนินการได้ ขึ้นอยู่กับการพิจารณาอย่างรอบคอบของผู้เชี่ยวชาญ และหน่วยงานหลัก ๆ ที่จะประเมินความจำเป็นของการศึกษาวิจัย โปรแกรมการวิจัยและพัฒนาเพื่อความยั่งยืนจะมีบุคคลที่บูรณาการองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัย เข้ามาในกรอบของการสังเคราะห์เพื่อประเมินการพัฒนาอย่างยั่งยืนอีกทอดหนึ่ง โดยเฉพาะ เพื่อประโยชน์ของการปฏิสัมพันธ์กับต่างประเทศ

WSSD เน้นว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะช่วยแก้ปัญหาเร่งด่วนได้ในแปดด้านคือ (๑) ด้านสุขภาพ (๒) ด้านประชากรและสวัสดิการชุมชน (๓) ด้านข้อมูลและสารสนเทศ (๔) ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (๕) วิกฤตทรัพยากรน้ำ (๖) การคุ้มครองและอนุรักษ์ดิน (๗) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประมงและความหลากหลายทางชีวภาพ (๘) การสร้างจรรยาบรรณในหมู่นักวิทยาศาสตร์ ทั้งหมดนี้ดูเหมือนจะสอดคล้องกับข้อเสนออีกหลายประการของ International Council of Science Unions ที่เสนอให้ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในกิจกรรมหลายอย่าง เช่น

- การใช้เทคโนโลยีด้านสารสนเทศประเมินสถานะภาพและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งระดับโลก ระดับประเทศและระดับท้องถิ่นอย่างถูกต้องและรวดเร็วเพื่อประโยชน์ในการวางแผนและการเตือนภัยทั้งระยะสั้นและระยะยาว
- การพัฒนาฉลากผลิตภัณฑ์เชิงนิเวศ (eco-labeling) ที่สร้างสรรค์และเป็นธรรมกับทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องไม่ให้กลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มทุนและการกีดกันทางการค้า แต่เพื่อให้ฉลากเหล่านี้ให้ข้อมูลเพื่อให้ผู้บริโภคมีทางเลือก
- การจัดการทรัพยากรเชิงบูรณาการโดยให้ความสำคัญต่อการผลิตและการบริโภคที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่ได้อยู่ภายในระบบแต่อยู่ในตำแหน่งที่ห่างไกลออกไป เช่น กรณีของการบริโภคกุ้งในประเทศตะวันตกที่กระทบต่อระบบนิเวศชายฝั่งในประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นต้น
- การประเมินคุณค่าของระบบนิเวศในเชิงของผลิตภัณฑ์และบริการ ทั้งที่สามารถตีค่าออกมาเป็นตัวเงินได้โดยตรงและไม่ได้โดยตรง เนื่องจากเป็นรูปแบบของข้อมูลที่กำหนดนโยบายและตัดสินใจสามารถประเมินได้อย่างเป็นรูปธรรม
- การสนับสนุนให้มีความหลากหลายในเชิงความคิดและเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา หลักเล็งการพึ่งพาแต่เพียงวิทยาการและเทคโนโลยีจากกลุ่มทุนและสถาบันวิจัยขนาดใหญ่ในระบบแต่เพียงด้านเดียว และสนับสนุนให้องค์กรและภูมิปัญญาเพื่อการวิจัยและพัฒนาขนาดเล็กและระดับท้องถิ่นสามารถอยู่รอดและผลิตผลงานที่มีคุณภาพได้

- การใช้วิกฤติการณ์ด้านการขยายตัวของมหานครขนาดยักษ์ (mega-city) ให้เป็นโอกาสในการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพราะถึงแม้ว่ามหานครเหล่านี้ในปัจจุบันอาจจะส่งผลเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อม แต่ชุมชนเมืองนี้ในทางอ้อมก็เป็นการลดการบุกรุกพื้นที่ในชนบทโดยให้ประชากรมากระจุกอยู่ในพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านเศรษฐกิจและมีเทคโนโลยีที่พร้อมต่อการวางระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพมากกว่าในชนบท

อย่างไรก็ตามในระยะยาว วงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะหนีไม่พ้นการปฏิรูป ทั้งในแง่แนวคิด ทัศนคติและโครงสร้างของระบบ ซึ่งสามารถแยกได้ เป็น 2 ประเด็น คือ

- (๑) **การเพิ่มความผูกพัน**ระหว่างการพัฒนา กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะการลดช่องว่างระหว่างสิ่งที่สังคมคาดหวังกับสิ่งที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสามารถสนองได้ โดยผ่านกระบวนการทำความเข้าใจซึ่งกันและกันและการสนับสนุนที่เหมาะสม อันจะนำไปสู่การเพิ่มอุปสงค์และอุปทานของการวิจัยเพื่อการพัฒนา นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังจะต้องหาแนวทางใหม่ๆ ในการนำเสนอ**แนวทางเลือก**ในการพัฒนาในแต่ละประเด็นที่สังคมให้ความสำคัญ โดยคำนึงถึงทั้งความถูกต้องในเชิงวิชาการและความชอบธรรมต่อสังคมและผู้ที่เกี่ยวข้อง
- (๒) **การปรับปรุงกลไกการดำเนินการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี** ซึ่งต้องสร้างเสริมกลไกเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้จากภาควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับมาตรการการปฏิบัติของภาคการพัฒนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะต้องเพิ่มความสัมพันธ์กับภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ การพัฒนาศักยภาพของบุคลากรและองค์กรทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะต้องเป็นระบบที่ต่อเนื่องและมีการตรวจสอบประเมินที่สร้างสรรค์ และท้ายที่สุดกระบวนการสนับสนุนทางการเงินจะต้องสอดคล้องกับ**ความคาดหวังของสังคมและยึดติดกับความเป็นจริงและข้อจำกัดที่มีอยู่**

เราอาจจะสรุปแนวทางการปรับตัวเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของไทยว่า **"คิดใหม่ ใจกว้าง สร้างสรรค์ มีปัญญา"** ซึ่งครอบคลุมการปรับกระบวนการทัศน์และสำนึก ยอมรับปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยไม่ปิดกั้นตัวเอง การลงมือปฏิบัติอย่างเข้มแข็งและการมีองค์ภูมิปัญญาพอที่จะเข้าใจปัญหาที่กำลังพุดถึงอย่างถ่องแท้

สำหรับการดำเนินงานในระยะสั้นนี้ หน่วยงานของรัฐควรจะมีการสรุปประสบการณ์และสถานภาพปัจจุบันในแต่ละด้านของประเทศไทย แล้วนำมาประเมินในเวทีสาธารณะต่างๆ อย่างเปิดกว้าง เพื่อร่วมกำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานต่อไปสำหรับประเทศไทย สกว. ควรพิจารณาร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์ฯ) ให้มีการดำเนินโครงการสนับสนุนการ

พัฒนาอย่างยั่งยืนโดยทำดัชนีประเมินความยั่งยืน (Sustainable Development) เพื่อนำมาทดลองใช้ในช่วงประเมินแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การปรับตัวของประเทศไทยเพื่อให้การพัฒนามีความยั่งยืนนั้นมีโอกาสอยู่มากมายในข้อตกลงด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนามากมาย เช่น ในแผนปฏิบัติการโจฮานเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation) และ Doha Ministerial Declaration เป็นต้น จึงเห็นควรจะมีการนำเอาข้อตกลงดังกล่าวมาสังเคราะห์ในทันทีเพื่อหาโอกาสความช่วยเหลือทางเทคนิคและการเงินจากต่างประเทศเพื่อสร้างสมรรถนะให้กับประเทศไทยให้ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

๔. บทสรุป

ช่วงเปลี่ยนผ่านที่วุ่นวายสับสนและเต็มไปด้วยความท้าทายของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย นับตั้งแต่ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจใน ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา วิกฤติพิพาทและแรงกดดันมากมายจากภายนอกสังคมไทย โดยเฉพาะกลไกทวิภาคีและพหุภาคีที่มีอยู่ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง การเมืองและการทหาร การอยู่รอดให้ได้ของสังคมไทยไม่ใช่ทางเลือก แต่เป็นหนทางเดียวที่แตกต่างจากแบบแผนการพัฒนาที่ประเทศไทยสามารถเลือกได้ ระหว่างความยั่งยืนและความยับยั้งชั่งใจบนฐานของทุนธรรมชาติ และทุนสังคม-วัฒนธรรม ที่ประเทศไทยมีอยู่เป็นเอกลักษณ์ไม่น้อยหน้าชาติใด

ทอเฟลเลอร์กล่าวถึงมิติ 5 ประการที่สำคัญที่จะบ่งชี้พัฒนาการของโลกอนาคต คือ (1) การเปลี่ยนด้านสภาพแวดล้อม (2) การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มพลังทางสังคม (3) การเปลี่ยนแปลงบทบาทของภาคสื่อสารมวลชนและสารสนเทศ (4) การเปลี่ยนแปลงในองค์กรภาครัฐ และ (5) การเปลี่ยนแปลงด้านศีลธรรมหรือจริยธรรมของคนในสังคม ถ้านำเอามิติเหล่านี้มาประยุกต์เพื่อวิเคราะห์อนาคตของประเทศไทยในมิติเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมแล้ว เราอาจจะเห็นภาพดังปรากฏในตารางข้างล่างนี้¹⁷

จากตารางที่ 1 กลุ่มพลังทางสังคม และสื่อสาธารณะน่าจะเป็น "สถาบัน" ที่ทรงพลังในการก่อร่างอนาคตของสังคมไทย (ถ้าหากไม่มีการนับรวมเอารัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกรอบสากลเข้ามาร่วมพิจารณาโดยตรง) ดังนั้นการจัดการการเปลี่ยนแปลงในขั้นต่อไปของสังคมไทยต้องมุ่งเน้นไปยังจุดอ่อนในมิติอื่น ๆ ที่เหลือ

¹⁷ เป็นการประเมินโดยความคิดเห็นส่วนบุคคลที่อาจจะผิดคติ วัตถุประสงค์หลักของการประเมินนี้ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการถกเถียงในวงที่กว้างขึ้นในโอกาสต่อไป

ตารางที่ 1 สรุปลักษณะของการเปลี่ยนแปลงและผลปฏิสัมพันธ์กับมิติการพัฒนาอื่นๆ

มิติหลักของการเปลี่ยนแปลง	เศรษฐกิจ	สังคม	การเมือง	สิ่งแวดล้อม
● สิ่งแวดล้อม	+ -	+++	+ -	+ -
● กลุ่มพลังทางสังคม	++	++	+++	+++
● สื่อสาธารณะ	+++	+++	++	+
● องค์การภาครัฐ	++	++	+	++
● จริยธรรม	+ -	++	+ -	+ -

รายงานฉบับนี้ประมวลผลการถกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเสนอว่า ประเทศไทยแม้ในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ ยังมีโอกาสอีกมากมายจากสถานการณ์ภายในระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทยเอง และจากกลไกพหุภาคีในสากลโลกที่ประเทศไทยเปิดรับอย่างกว้างขวางตลอดมา ถึงแม้เราอาจจะปฏิเสธว่าการชิงไหวชิงพริบเพื่อแย่งผลประโยชน์จากสถานการณ์และจากเวทีเจรจาสิ่งแวดล้อม การค้า และการพัฒนาระหว่างประเทศ อาจจะเป็น "การเล่นการเมืองระหว่างประเทศ" ที่มีความสำคัญและความจริงมากกว่าผลประโยชน์จากการแก้ไขปัญหเฉพาะเรื่องนั้นๆ (เช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ และการเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศ) แต่เพียงอย่างเดียวโดยมิได้คำนึงถึงผลประโยชน์อื่น (เช่น ทางการค้าและการลงทุน) ที่จะติดตามมาด้วย ประเทศไทยยังคงต้องเปิดใจให้กว้างมองการณ์ให้ไกลต่อปฏิสัมพันธ์แบบพหุภาคี ที่เป็นปรากฏการณ์โดดเด่นของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคสมัยโลกาภิวัตน์

แนวทาง "คิดใหม่ - ใจกว้าง - สร้างสรรค์ - มีปัญญา" ที่นำเสนอในที่นี้ จะเป็นกรอบสำหรับ การเริ่มต้นปรับตัวในช่วงเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจ - สังคมไทย ที่ต้องเผชิญกับพลวัตทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศอย่างหนักหน่วง คณะผู้วิจัยเชื่อว่า รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ได้ให้กรอบทิศทางและกลไกที่พอเพียงแล้วสำหรับการดำเนินงานและการอยู่ร่วมกันของคนไทยอย่างสันติ แนวพระราชดำริ "เศรษฐกิจพอเพียง" ที่ชี้ทางสายกลางแห่งเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายเหมือนการใส่ "จิตวิญญาณ" และ "เรียกสติ - ปัญญา" คืนแก่สังคมไทย ไม่เคยมีโอกาสที่ดีที่สุดครั้งใดในประวัติศาสตร์ไทยที่สังคมไทยจะได้รับจากวิกฤติเศรษฐกิจของชาติที่กำลังประสบอยู่ ให้ทุกคนได้ร่วมมือกันฟันฝ่าอุปสรรคให้ประสบกับความยั่งยืนอย่างแท้จริงได้เท่ากับปัจจุบันนี้

รูปแบบการพัฒนาที่ผ่านมายากที่จะอธิบายได้ว่า จะนำพาสังคมไทยให้โดดเด่นไปบนเส้นทางแห่งความยั่งยืนของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระบบนิเวศได้ เพราะเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ เอาใจคนในเมืองมากกว่าภาคชนบท มุ่งสร้างรายได้มากกว่าสร้างความสุข ให้ความสำคัญกับการสร้างวัตถุมากกว่าจิตใจเป็นเหตุให้เกิดความประมาทและความโลภ เกิดอาการ "จนตรอก" ทางการพัฒนา และสังคมไทยขาดภูมิคุ้มกันด้านทานยามเมื่อเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ

วิกฤติการณ์มักจะให้โอกาสของการเริ่มต้นใหม่ ที่คณะผู้วิจัยเห็นว่าการ **"คิดใหม่ - ใจกว้าง - สร้างสรรค์ - มีปัญญา"** คือเงื่อนไขที่จำเป็นของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทของสังคมไทย เป้าหมายของการพัฒนาต้องเปลี่ยนจากเงินและวัตถุเป็น "ความสุข" และ "ศักดิ์ศรี" ของความเป็นมนุษย์ บนพื้นฐานของการเคารพชีวิตอื่น ซึ่งรวมถึงระบบธรรมชาติ โดยมีระบบจริยธรรมกำกับ

กระแสการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในระดับโลกเห็นได้จากการประชุมที่ Johannesburg ซึ่งเรียกว่า WSSD คือการใช้การค้าและการลงทุนเป็นเครื่องมือสร้างความสมดุลให้เกิดแกมมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งไปที่เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาความยากจน การรักษาระดับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยมีความเห็นร่วมในระดับสากลว่า "ความยั่งยืนต้องเริ่มต้นในบ้านเกิด" คือ แต่ละประเทศต้องสร้างความยั่งยืนทางการพัฒนาให้เกิดแก่ตนเองเป็นหลัก ส่วนความช่วยเหลือเพิ่มเติมที่จะมีขึ้นนั้นมุ่งไปที่ 5 แผนงานหลัก ในแผนปฏิบัติการโจฮานเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation) คือ

- (๑) การดำเนินนโยบายภายในประเทศ
- (๒) การปรับปรุงการค้า
- (๓) การเข้าถึงเทคโนโลยีที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
- (๔) ระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ และ
- (๕) การเพิ่มสมรรถนะทางวิทยาศาสตร์

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า แม้สังคมไทยต้องตระหนักว่า การยืนบนขาตนเองเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าการพึ่งพาคนอื่น แต่โอกาสที่มีอยู่ภายใต้กลไกพหุภาคี (และทวิภาคี) เป็นสิ่งที่ประเทศไทยต้องเร่งหยิบฉวยมาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเหมาะสมเพื่อช่วยลดต้นทุนการพัฒนา อย่างก้าวของการพัฒนาต่อไปของประเทศไทยคงต้องกลับมาเน้นความมั่นคง (security) ไม่น้อยไปกว่าความมั่งคั่ง (prosperity) และมีกลไกให้ "หุ้นส่วน" ทุกฝ่ายของการพัฒนาเข้ามาเป็นเจ้าของกระบวนการให้มากขึ้น เนื่องจากเมื่อเปลี่ยนนโยบายและแผนงานลงสู่ระดับปฏิบัติ แม้ระบบราชการที่ปฏิรูปใหม่แล้วก็ตามไม่สามารถดำเนินการให้สัมฤทธิ์ผลได้โดยลำพัง จำเป็นต้องมีความร่วมมือของภาคีอื่น ความสามัคคีในการพัฒนาเป็นสิ่งจำเป็นดังคำกล่าวที่ว่า **ไม้เฒ่าหนึ่งก้ามมีอ้อมดีกว่าไม้เฒ่าเดี่ยว**

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) "ทัศนะและข้อวิจารณ์ต่อผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน" 2545

คณิน บุญสุวรรณ "คู่มืออ่านรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ : โครงสร้างและหลักการของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 " ฉบับปรับปรุงใหม่ พิมพ์ครั้งที่ 4 กทม : อมรินทร์ 2543

ชัยยุทธ ชันทปราบ "การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์จะเป็นไปได้หรือไม่ ?" เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง "ทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนหลังการประชุมสุดยอดเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา" วันที่ 30 กันยายน 2545 จัดโดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2545

ภูษณ ปริย์มาโนช "หลักคิดใหม่ : กอบกู้เศรษฐกิจไทย" พิมพ์ครั้งที่ 2 กทม : ร่วมด้วยช่วยกัน 2543
รจิตลักษณ์ แสงอุไร, ยุคล เบญจรงค์กิจ, วิภา อุดมพันธ์, แสงสุกัญญา ตีระวนิช (แปล) "คลื่นลูกที่สาม" เขียนโดย อัลวิน ทอฟเฟอร์ กทม : นานมีบุ๊คส์ 2539

วุฒิพงษ์ เปรียบจริยวัฒน์ "ยุทธศาสตร์แก้วิกฤติชาติ" กทม : สถาบันสหสวรรษ 2543

สุภาพ พัส่อง "ระบบคุณค่ากับการพัฒนา" เอกสารประกอบการสัมมนา "ทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนหลังการประชุมสุดยอดเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา" วันที่ 30 กันยายน 2545 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Economist, September 28th, 2002

Ministry of Science, Technology and Environment, 2002, "Thailand: Toward Sustainable Development", Bangkok

United Nations Environment Programme (UNEP), 1997, "Global Environment Outlook", Nairobi: UNEP

United Nations Environment Programme (UNEP), 2002, "Global Environment Outlook 3, Past, Present and Future Perspectives, Nairobi: UNEP

World Summit on Sustainable Development (WSSD), 2002, "Plan of Implementation" (Advanced Unedited Text, September 4th, 2002)

ประเทศไทย : อาร์เจนตินาของเอเชีย ?

การดำเนินการทางการคลังเพื่ออุดหนุน popular policy ของรัฐตั้งแต่ปี 1951 และการผูกมัด อัตราแลกเปลี่ยนเงินเปโซกับดอลลาร์สหรัฐอย่างตายตัว 1 : 1 ในระยะต่อมา โดยไม่คำนึงถึงความจริงในทางเศรษฐกิจ ผลลัพธ์ที่ตามมา คือ การเป็นหนี้ล้นพ้นตัวของประเทศที่มีขนาดใหญ่กว่าประเทศไทย 5 เท่าตัว แต่มีประชากรเพียงครึ่งหนึ่งของไทย ผลกระทบที่ร้ายแรงที่สุดคือ การเสื่อมความเชื่อมั่นในสกุลเงินเปโซของอาร์เจนตินาภายหลังการประกาศลดค่าเงินและการถอนความช่วยเหลือของ IMF เมื่ออาร์เจนตินาไม่สามารถจำกัดการใช้จ่ายภาครัฐได้

" ประเทศไทยจะกลายเป็นอาร์เจนตินาของเอเชียหรือไม่ ? " เป็นคำถามที่ผุดขึ้นมาในท่ามกลางข่าวเกี่ยวกับวิกฤติทางเศรษฐกิจที่แย่งอย่างที่สุด คำถามนี้สะท้อนให้เห็นถึงความกังวลใจของผู้ได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์ของประเทศอาร์เจนตินา กอร์ปกับ " ความคล้ายคลึง" ของสถานการณ์ทางเศรษฐกิจหลายอย่างที่เกิดขึ้นในรัฐบาลที่ผ่านมา รวมทั้งการดำเนิน popular policy ของรัฐบาลปัจจุบัน การอยู่ให้รอดและประเทศไทยไม่ต้องเป็นอาร์เจนตินาของเอเชียคงขึ้นอยู่กับการจัดการเศรษฐกิจมหภาคของรัฐบาลล้วนๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาพระสยามเทวาธิราช เพราะขณะนี้หนี้สาธารณะของประเทศไทยได้พุ่งสูงถึงร้อยละ 65 ของมวลรวมผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น (GDP - Gross Domestic Product) โดยที่หนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดผล (NPL- Non Performance Loan) ยังไม่ลดลง แต่กลับมีการเปิดช่องให้ดำเนินนโยบายการให้สินเชื่อผ่านการใช้บัตรเครดิตอย่างเสรี ที่อาจจะนำไปสู่การเกิด NPL ในทุกหย่อมหญ้าได้โดยง่ายที่สุด

แม้วิกฤติของเศรษฐกิจไทยเกิดจากสมรรถนะในการจัดการเศรษฐกิจมหภาค การเร่งเปิดเสรี BIBF เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกการเงินระหว่างตลาดภายในและภายนอกที่รวดเร็วเกินไป แม้จะมีกลไกตลาดเสรี (คือความแตกต่างระหว่างอัตราดอกเบี้ยภายในและภายนอกประเทศ) เป็นตัวกำหนดให้ต้องเปิดเสรีในเชิงพฤติกรรมอยู่แล้ว แต่มีผู้มองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นตามมา เกิดจากการที่ประเทศไทยหรือสังคมไทยไม่มีสมรรถนะ (capacity) ที่พอเพียงในการบริหารจัดการและควบคุมเศรษฐกิจมหภาค และซ้ำร้ายในท้ายที่สุดนั้น เกิดจากการขาดธรรมาภิบาลที่ดี (good governance) ของการจัดการเศรษฐกิจในทุกระดับ